

Bagi Dániel

AZ OROSZLÁN, A SAS, A SZAMÁR ÉS AZ IGAZ MESTER

Mügelni Henrik két magyar krónikájának
keletkezési körülményei

Bevezetés

Anjou-kori elbeszélő kútfőink között különleges helyet foglal el Mügelni Henrik német nyelvű krónikája (a továbbiakban *Ungarnchronik*), illetve Lajos királyról írott, torzóban maradt ritmikus krónikája (a továbbiakban *Chronicon*).¹ A két munka több szempontból is érdekes. Az *Ungarnchronik* nem eredeti mű, hanem javarészt az Anjou-kori krónikák korábbi, az úgynevezett Budai krónika kódexcsaládjához tartozó kéziratok alapján készült fordítás, a *Chronicon* pedig jelen tudásunk szerint ennek a német nyelvű szövegnek a lerövidített, be nem fejezett latin nyelvű változata. Vitathatatlan, hogy a magyar történelemtől készült német nyelvű jelentés önmagában is fontos. Ez az első példa arra, hogy egy eleve a magyar történelemtől írott összefoglaló népnyelven is hozzáférhető lett, illetve a „külföldi” megjelenés nagyban hozzájárulhatott a korabeli magyarságkép alakításához, és bizonyítékul szolgál arra, hogy a 14. századi Magyar Királyság iránt élénk érdeklődés mutatkozott a szomszédos országokban.² Azonban az *Ungarnchronik* még jelentősebb a 14. századi krónikakompozíció keletkezéstörténete és korábbi szövegrétegei szempontjából. A krónika kétségtávolan legérdekesebb, de mindenképp legvitatottabb része az a másfél évtizedet átfogó hírcsokor, amely a krónikakompozícióban nem lelhető fel, azaz egy önálló, Mügelni Henrik korában még kéziratban fellelhető szöveghagyományra utal.³ A *Chronicon* pedig

¹ *Chronicon Henrici de Mügelin Germanice Conscriptum*. Ed. Eugenius Travník. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II*. Ed. Emericus Szentpétery. Bp. 1937–1938. [reprint: *Az utószót és a bibliográfiát összeállította Szovák Kornél – Veszprémy László*. Bp. 1999.] (a továbbiakban: SRH) II. 87–223.; *Chronicon Rhythmicum Henrici de Mügelin*. Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH II. 225–272.

² Vö. *Tünde Radek*: *Das Ungarnbild in der deutschsprachigen Historiographie des Mittelalters*. (Budapesti Studien zur Literaturwissenschaft 12.) Frankfurt am Main 2008.; *Csukovits Enikő*: *Magyarországról és a magyarokról*. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban. Akadémiai doktori értekezés. Vác–Bp. 2013. 96., 99.

³ *Gerics József*: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Bp. 1961. 111–112.; *Szovák Kornél – Veszprémy László*: *Krónikák, legendák, intelmek. Utószó*. In: SRH II. 763.; *Kristó Gyula*: *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Bp. 2002. 88.

még töredékes formában is Nagy Lajos uralkodói tekintélyéről és európai ismertségéről tanúskodik.

Mügelni Henrik két munkájának keletkezési idejével és körülményeivel, illetve a két szöveg relatív kronológiájával kapcsolatos tudásunk mindmáig Domanovszky Sándor 1907-ben megjelent tanulmányán alapul.⁴ Vizsgálatainak eredményei latin nyelvre fordítva bekerültek a két szöveg 1938. évi kiadásának előtanulmányába, és így döntő hatást gyakoroltak a német Mesterdálnok életműve időrendjének későbbi, elsősorban német nyelvű kutatására is.⁵ Domanovszky, akit a magyar elbeszélő források egyik későbbi kutatója méltán nevezett a magyar krónikakutatás úttörőjének,⁶ több döntő megállapítást is tett, melyek máig meghatározzák történetírásunk álláspontját az *Ungarnchronik* és a *Chronicon* szövegéről és keletkezési idejéről. Domanovszky egyik legjelentősebb eredménye, hogy – többek között – Marczali Henrikkel szemben,⁷ és a német germanisták eredményeit hasznosítva végleg sikerült igazolnia, hogy a *Chronicon* szerzője is Mügelni Henrik volt. Bár már korábban felmerült, hogy a *Chronicon* szerzője német anyanyelvű lehetett,⁸ Wilhelm Willmans nyomán⁹ Domanovszky is felfigyelt arra, hogy a szöveg latin nyelven ugyanazokat a német rímpárokat alkalmazza, amelyek Mügelni Henrik saját „ton”-ját, azaz költői hangját, ritmusképleteit jellemezték. Domanovszky eredményeit Madzsar Imre egészítette ki egy új szemponttal. Kimutatta, hogy Mügelni Henrik számos – német nyelvű verseiben már bemutatott – frázist dolgozott bele a *Chronicon* bevezetőjébe,¹⁰ azaz a Mester saját közhelygyűjteményének egy részét ismételte meg latinul. Domanovszky érdeme továbbá, hogy fenti eredményeire is támaszkodva, a korábbi német germanisztikai kutatás nem egy eredményét megcáfolva megállapította: a *Chronicon* csak az *Ungarnchronik* után keletkezhetett, mivel híven, de lerövidítve követi a német szöveget. Domanovszky legjelentősebb eredményei azonban az *Ungarnchronik* abszolút kronológiáját érintették. Mügelni Henrik az *Ungarnchronik* előszavában munkáját IV. Rudolf osztrák hercegnek ajánlja.¹¹ Ez önmagában leszűkíti, és 1358 júliusa és 1365 között jelöli ki az *Ungarnchronik*

⁴ Domanovszky Sándor: Mügelni Henrik német nyelvű krónikája és a rimes krónika. Századok 41. (1907) 20–35., 119–142.

⁵ Helmut Ludwig: Heinrichs von Mügelni Ungarnchronik. Vorarbeiten zu einer kritischen Ausgabe. Berlin 1938.; Jörg Hennig: Chronologie der Werke Heinrichs von Mügelni. (Hamburger Philologische Studien 27.). Hamburg 1972.

⁶ Gericz József: Domanovszky Sándor, az Árpád-kori krónikakutatás úttörője. Századok 112. (1978) 235–250.

⁷ Marczali Henrik: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Bp. 1880. 57.

⁸ Monumenta Ungrica. Ed. Johann Christianus Engel. Viennae 1809. VII.

⁹ Wilhelm Willmanns: Ein lateinisches Gedicht Heinrichs von Mügelin. Zeitschrift für Deutsches Althertum 14. (1869) 155–161.

¹⁰ Madzsar Imre: Mügelni Henrik és krónikáink. Századok 42. (1908) 818–821.

¹¹ Chronicon Henrici de Mügelni Germanice Conscriptum i. m. 105–106.

keletkezési idejét. Azonban Domanovszky – e helyen a germanista K. Helm eredményét hasznosítva¹² – rámutatott, hogy a krónika előszavában a szerző hercegnek nevezi Rudolfot, azaz nem említi az osztrák herceg 1359. június 18-tól 1360 szeptemberéig, illetve 1361-től viselt főhercegi címét, azaz a műnek vagy még 1359 előtt, vagy az 1360–1361 közötti rövid időszakban kellett keletkeznie,¹³ és ennek megfelelően csak ezek után láthatott napvilágot a *Chronicon* is. Domanovszky emellett állást foglalt a két krónika keletkezési körülményeivel kapcsolatban is. A két mű megszületését az osztrák szabadságlevelek kiadása és érvényesítési kísérlete miatt kitört Luxemburgi–Habsburg konfliktusban látta, melynek következtében felértékelődött a Habsburg-Anjou szövetség. A krónikák megírása céljából – ismét csak Domanovszky szerint – Mügeln kétszer járhatott Magyarországon.¹⁴ 1355-ig tartózkodhatott IV. Károly környezetében, majd onnan békés körülmények között, tehát még Rudolf és Károly 1359 végén kezdődött összeveszése előtt távozott Ausztriába, vagy fordítva: először Magyarországra került, majd az osztrák herceg és apósa 1359-ben kirobbant vitája után került Ausztriába, ahonnan a német nyelvű krónika megírása után visszatért Nagy Lajos udvarába, hogy elkészítse a Lajos királyt dicsőítő latin nyelvű költeményt.

Domanovszky Sándor eredményei alapján egy aránylag egyszerű és logikus kép bontakozik ki Mügeln Henrik két magyar krónikájáról. Mind a német, mind a latin nyelvű szöveg politikai ajándék volt az Anjouk és Habsburgok szövetségekötéséhez, Mügeln Henrik pedig jó példa a fejedelmi udvarok között utazgató kora reneszánsz udvari költőre, aki előbb IV. Károlyt, majd Rudolfot, illetve Nagy Lajost szolgálta. Ám épp ez az egyszerű magyarázat kelt gyanút, és újabb kérdések feltevésére késztet. Lehetséges-e ilyen gyorsan és tudatosan dolgozni, ahogy állítólag Mügeln Henrik tette? Hiszen, ha elfogadjuk Domanovszky rekonstrukcióját, 1355 után először Magyarországra jött, ahol jól-rosszul kivonatolta a budai krónika szövegét egy olyan cél érdekében, amely majd csak 1359-ben valósul meg. Majd elkészítette a német fordítást, és – hasonlóan Karinthy Frigyes közismert műfordítás paródiájához – visszafordította latinra azt a szöveget, amelyet egyébként az Anjouk környezetében bármikor megtalált volna. És végül, de nem utolsósorban: milyen politikai hatás kiváltására volt alkalmas a két szöveg? Olcsó közhely, de igaz: az ajándékozáshoz komoly alkalom szükséges. És ha már megvan az alkalom, az sem mellékes körülmény, hogy az ünnepet ne tegye tönkre holmi nem oda illő ajándék. És végül, különösen költészeti ajándék esetében, érdemes jól megválasztanunk az ajándékkészítő mestert is.

¹² K. Helm: Zu Heinrich von Mügeln. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 21. (1896) 240–247.

¹³ Domanovszky S.: Mügeln Henrik i. m. 139.

¹⁴ Uo. 141–142.

Éppen ezért a továbbiakban először azt kell megvizsgálni, hogy alkalmas volt-e Mügelni Henrik két magyar vonatkozású műve arra, hogy megfeleljen a politikai ajándék szerepének, illetve utána kell járni, lehetett-e egyáltalán Mügelni Henrik a Luxemburgiakkal szembeni Anjou–Habsburg szövetség krónikása.

Az Ungarnchronik és a Chronicon elkészítésének célja

Ha abból indulunk ki, hogy az *Ungarnchronik* és a *Chronicon* is ajándék volt, az előző Rudolf, a másik pedig Lajos számára, vagy legalábbis az ő érdekében, akkor elsősorban azt a kérdést kell feltennünk, hogy alkalmas volt-e a két szöveg arra, hogy elmélyítse az Anjouk és a Habsburgok közötti viszonyt?

Habsburg Rudolf és IV. Károly konfliktusa a császár 1356-ban kiadott aranybulla-jára vezethető vissza.¹⁵ Ebben – a cseh nemesség és saját maga viszonyát szabályozni akaró, de a nemesség ellenállásán megbukott *Maiestas Carolina* után – IV. Károly Barbarossa Frigyes után ismét kísérletet tett a birodalom reformjára, és újraszabta az uralkodó és a birodalmi fejedelmek közötti viszonyrendszert is. Ausztriát és a Habsburgok uralmát mindez hátrányosan érintette, ezért IV. Rudolf 1358–1359 fordulóján kancellárjával, Johannes Ribivel elkészíttette a *Privilegium maius* néven ismertté vált hamisítványt, amely hűbérjogi és ceremoniális előjogokat biztosított Ausztriának a birodalommal szemben. A híres szabadságlevelek ügyére még később vissza kell térnünk. Itt annyit szükséges megjegyezni, hogy Rudolf herceg feltehetően a birodalmi választók és császári apósa között is viszályt szított. Máshogy nem értelmezhetjük ugyanis azt a levelet, amelyet a kölni érsek írt Nagy Lajosnak, s melyben hevesen tiltakozik az ellen, hogy ő és az egyházi választók a pápa tudtával részt akartak volna venni IV. Károly trónfosztásában, és Lajos helyére történő felemelésében.¹⁶ Bizonytalan, hogy Lajos egyáltalán tudott-e ezekről a tervekről. Már Pór Antal is azon a véleményen volt, hogy Rudolf Lajos tudta nélkül cselekedett,¹⁷ és a későbbi történetírás is elsősorban Rudolf magánakciójának tekintette a tervet.¹⁸

¹⁵ Die Goldene Bulle vom 10. Januar und 25. Dezember 1356. Lateinisch und frühneuhochdeutsch. Hrsg. Wolfgang D. Fritz. Monumenta Germaniae Historica (a továbbiakban: MGH). Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 11. Dokumente zur Geschichte des Deutschen Reiches und seiner Verfassung 1354–1356. Weimar 1978–1992. 535–633.

¹⁶ „[...] qualiter nos et quidam alii nostri Conprincipes sacri imperii electores de conniuencia et situ Sanctissimi Patris, et domini nostri, Domini Summi Pontificis apud vestram preclaram dominationem factionem, tractatus, et consilia presumperimus attemptare, pro dicti domini nostri Imperatoris depositione, et vestre regie persone sublimacione, in locum ipsius ad apicem imperatorie dignitatis.” Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis. Ed. Gregorius Fejér. T. IX. Vol. III. Budae 1834. 34., 82.

¹⁷ Pór Antal: Nagy Lajos 1326–1382. Bp. 1892. 425.

¹⁸ Ezt Rudolf célt tévesztett politikai lépésének tartja Eva Schlotheuber: „Das Privilegium maius – eine habsburgische Fälschung im Ringen um Rang und Einfluss”. In: Die Geburt Österreichs. 850 Jahre Privilegium minus. Hrsg. Peter Schmidt – Heinrich Wanderwitz. Regensburg 2007. 143–165., itt: 148.

Azonban függetlenül az osztrák herceg politikai cselszövéseitől, a kutatás úgy tartja, hogy a latin nyelvű *Chronicon* a leendő római király számára írott dicsőítő vers volt, amely az uralkodóváltásban érdekelt egyházi választók számára szolgált bizonyítékként Lajos uralkodói alkalmasságáról.¹⁹ E nézettel szemben azonban több ellenérv is felhozható. Ha ugyanis tényleg Lajost szemelte ki Rudolf apósa leváltására, és a *Chronicon* a leendő királyválasztási eljárás számára kívánt bizonyítékokat felsorakoztatni, akkor nem maradhatott volna torzóban. Továbbá elsősorban csak Lajosról kellett volna értekeznie, és már 1359 ősze előtt készen kellett volna állnia, hiszen a kölni választó Lajoshoz írt levele ugyanannak az évnek a novemberében kelt, azaz az egyházi választók – ha egyáltalán tényleg el is gondolkodtak korábban az uralkodóváltáson – ekkorra már hevesen tiltakoztak az őket ért vádak ellen. Rudolf lépése pedig egyébként is értelmetlen lett volna. IV. Károlynak első fia halála után csak 1361-ben született ismét fiúutódja, így 1358–1359-ben Rudolf számított az egyik esélyes trónjelöltnek.²⁰ Azonban nem csak a *Chronicon*nal szemben merülhetnek fel kifogások. Az alapjául szolgáló *Ungarnchronik* sem volt alkalmas arra, hogy elősegítse az Anjouk és Habsburgok közötti kapcsolatokat megerősödését. Önmagában is meglepő, hogy mennyire keveset tudunk meg az *Ungarnchronik*ből magukról az Anjoukról. Ám ennél még érdekesebb, hogy szerzőnk egyrésztől elegánsan kihagyja az Anjou-ház trónöröklési jogának bemutatását,²¹ amelyet a magyar krónikakompozíció fenntartott, másrésztől azonban szemrebbenés nélkül közli Zách Felicián ügyével kapcsolatban azt a történetet, amely nem pusztán rossz fényt vet Lajos édesanyjára, hanem kifejezetten őt teszi felelőssé Zách Felicián merényletéért.²² Az Anjouk genealógiájának elhagyása kapcsán Domanovszky úgy vélte, hogy Mügelni Henrik csak úgy, mint más helyeken is, egyszerűen lerövidítette a fordításban közölt szöveget,²³ míg Hennig Mügelni Henrik életművének kronológiai kérdései között tárgyalta, és úgy vélte: az Anjouk magyarországi trónöröklési jogának elhagyása háttérben Habsburg Ágnesnek, Habsburg Rudolf nagynénjének, III. András özvegyének a mesterkedéseit kell keresni.²⁴ Domanovszky megjegyzésével annyiban mindenképp egyet lehet érteni, hogy Mügelni Henrik más esetekben is egyszerűen elhagyott részeket. Igaz – és erről alább még részletesebben szólni kell –, Mesterdálnokunk nem ritkán meghatározott célok érdekében rövidítette vagy bővítette szövegeit. Kérdés tehát, hogy amennyiben a krónika megírásának célja az Anjouk jó fényben való

¹⁹ Hennig, J.: Chronologie i. m. 186–188.

²⁰ Ferdinand Seibt: Karl IV. Ein Kaiser in Europa 1346–1378. München 1978. 306.

²¹ Chronicon Henrici de Mügelin Germanice Conscriptum i. m. 211–212.

²² „Der selb Vilczian, do der kunigin pruder, der kunig von Polan Kosmen genant, sein tochter ym besloffen het mit der kunigin willen, ging fur den kung [...]” Chronicon Henrici de Mügelin Germanice Conscriptum i. m. 218–219.

²³ Domanovszky S.: Mügelin Henrik i. m. 126.

²⁴ Hennig, J.: Chronologie i. m. 182.

feltüntetése volt: miért kellett kihagynia ezt a részt? Hasonló a helyzet Hennig véleményével is. Álláspontja csak úgy lehetne elfogadható, ha abból indulnánk ki, hogy Mügelni Henrik magával vitte a magyar krónikák kéziratait, és Ausztriában írta meg az *Ungarnchronikot*. Másképp nehezen lenne ugyanis hihető, hogy Lajos király, akinek lehetővé kellett tennie, hogy Mügelni Henrik hozzájusson a magyar krónikák kézírataihoz, abban lett volna érdekelt, hogy az Anjouk származása és magyarországi trónra jutása III. András özvegye érdekében változzon meg. Az Anjouk magyarországi trónigényének elhallgatása azonban eltörpül Piast Erzsébet kedvezőtlen ábrázolása mellett. Az nyilván nem meglepő, hogy a királyné Zách Klára ügyében játszott kétes szerepét taglaló, 1340 körül Itáliában lejegyzett története²⁵ nem maradt fenn a magyar krónikaszerkesztményben, bár Zách Felicián ügye, már csak elítélésének módja miatt is ismert lehetett Magyarországon is.²⁶ Sokkal inkább meglepő, hogy Mügelni Henrik, ha Nagy Lajos megbízásából jegyzetelte ki és adta át Rudolf hercegnek a magyar krónika német szövegét, megörökíthetett-e történetében egy ilyen részletet, amely a magyar király befolyásos, a politikától nem idegenkedő édesanyját nemes egyszerűséggel kerítőnőként jellemezte.

A két szöveggel kapcsolatban megfogalmazott kétségeken túl további vizsgálatokat igényel, hogy beleillik-e szerzőnk személye és életútja abba a modellbe, amelyet Domanovszky Sándor nyomán a magyar történetírás vázolt fel.

Mügelni Henrik pályájának vázlata

A kutatás minden erőfeszítése ellenére a mai napig nem sokat tudunk Mügelni Henrik életútjáról.²⁷ Saját magát több helyen is mesternek (*meister*) nevezi, ám nem világos, hogy ezt a szó akadémiai értelmében kell-e értenünk, azaz rendelkezett-e *magisteri* fokozattal, vagy csak művészi értelemben használta a kifejezést. A *meister* szó nemcsak magára vonatkoztatva fordul elő műveiben, hanem az

²⁵ „Sororius Regis carnaliter illam mediante Regina cognovit.” – *Historiae Romanae Fragmenta* (1327-1354). In: *Antiquitates Italicae Medii Aevi* III. Ed. Ludovico Antonio Muratori. Mediolani 1740. 247–550., itt: 318. Hozzá kell tenni, a forrás rosszul tudja Felicián lányának nevét, mert Erzsébetként hivatkozik rá.

²⁶ Az ítéletlevéllel kapcsolatban lásd *Almásy Tibor*: Zách Felicián ítéletlevele. *Aetas* 15. (2000) 1–2. sz. 191–197.

²⁷ Életének összefoglalását lásd *Karl Stackmann*: Heinrich von Mügen. In: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon* Bd. I. Berlin–New York 1981. 815–827.; *Hennig, J.*: Chronologie i. m. 84–124.; *Johannes Kibelka*: Der wäre meister. Denkstile und Bauformen in der Dichtung Heinrichs von Mügeln. (*Philologische Studien und Quellen* 13.) Berlin 1963. 11–18.; *Hans Szeklenar*: Heinrich von Mügeln. In: *Lexikon des Mittelalters* Bd. I–IX. München 1980–1998. Bd. IV. 2102–2103.; *Szovák Kornél*: Mügeln Henrik. In: *Korai Magyar Történeti Lexikon. Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál – Makk Ferenc.* Bp. 1995. 470.

Ungarnchronik bevezetőjében így nevezi a régi írókat is,²⁸ azaz valószínű, hogy elsősorban az írói-művészi tevékenységet értette alatta. E gyanút erősíti meg, hogy egy helyen szerényen az Igaz Mesternek nevezi magát, aki fejedelmekről ír verseket.²⁹ Azaz nem egyszerű versfaragó mesterember volt, hanem fejedelmek és királyok számára író művész. Az bizonyos, hogy műveltsége, és ismert műveinek magas stilisztikai, formai és tartalmi színvonala miatt komolyabb egyházi képzésben részesült és skolasztikus tudással rendelkezett,³⁰ azonban egyetemi végzettségére eddig semmilyen adat nem utal. Mindenesetre más műveiből kiderül, hogy a teológiát tekintette az *artes* felett álló legfontosabb tudománynak, általában érdeklődött filozófiai és teológiai kérdések iránt, ami arra utalhat, hogy akadémiai fokozattal rendelkezett. Nem tudjuk továbbá, hogy egyházi állása volt-e vagy sem. Magát laikusnak nevezi, a kutatásban felmerült, hogy kanonokként tevékenykedett,³¹ ám biztos adattal e tekintetben sem rendelkezünk.

Egyéb életrajzi adatok hiányában csak fennmaradt művein keresztül tudjuk jobban megismerni szerzőnket. Saját magáról legbővebben Valerius Maximus római történetének³² német fordításában beszél, melyet Dionysus de Burgo kommentárjai alapján készített el. Bár a szöveget 1489-ben Augsburgban kinyomtatták és 14 példánya ismert,³³ kritikai kiadásának csak előmunkálatai készültek el eddig.³⁴ A fordítás, illetve szövegmagyarázat előszavából a következőket tudjuk meg: Heinrich von Mügeln a meissenai grófság földjén, az Elba mellett élt, történetét IV. Károly császár idején írta meg 1369-ben, a fordítást pedig a stájer Pettauai Hertnidnek ajánlotta.³⁵

²⁸ „Als dy alten maister und die beschreiber der hystorien und der ding, dy begangen seynt, beschriben haben [...]” *Chronicon Henrici de Mügeln Germanice Conscriptum* i. m. 105.

²⁹ „[...] er sal ein warer meister sin, der von den fürstem tichte. /ir milde richet ware kunst /nach adels gunst. /welch man nicht rechter künste kan,/ der fisch in wage sichte.” *Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügeln*. Hrsg. Karl Stackmann. (Deutsche Texte des Mittelalters Bd. I.) Erste Abteilung. Die Spruchsammlung des Göttinger Cod. Philos. 21. Teilband I. Einleitung, Text der Bücher I–IV. Berlin 1959. Nr. 1. 3.

³⁰ *Kibelka, J.*: Der ware meister i. m. 12.

³¹ *Hennig, J.*: Chronologie i. m. 79–81. 5.

³² *Valerius Maximus: Factorum et dictorum memorabilium libri novem*. Ed. Karl Kempf. Leipzig 1888.

³³ *Heinrich von Mügeln: Valerius Maximus: Die Geschichte der Römer*. Augsburg 1489.

³⁴ *Johannes Kibelka – Heribert A. Hilgers: Unbeachtete Fragmente von Werken Heinrichs von Mügeln im Steiermärkischen Landesarchiv*. Zeitschrift für Deutsche Philologie 89. (1970) 369–394.; *Heribert A. Hilgers: Die Überlieferung der Valerius-Maximus-Auslegung Heinrichs von Mügeln. Vorstudien zu einer kritischen Ausgabe*. (Kölner Germanistische Studien 8.) Köln–Wien 1973.; *Karl Stackmann: Exempel nach Valerius Maximus im Traumton Heinrichs von Mügeln*. In: *Uö: Frauenlob, Heinrich von Mügeln und ihre Nachfolger*. Hrsg. Jens Hausstein. Göttingen 2002. 158–181., különösen: 158–161.

³⁵ A szöveget az ÖNB kéziratárában fellelhető egyik kézírata alapján idézem: „Als Valerius Maximus mit churczen besinten sweren worten zu latein beschriben hat dy spruch und dy chroniken, dye wir-diges gedechnus sindt der Römer, Persen, Neden, Afferen, Chrychen Und anderen Land zu lob Tyberio dem chayer, Also han ich Hainereich von Moglein gesessen pey der Elbe in dem land zu Meychsen dy selben spruch und Chroniken betycht in dewscher zungen Pey chayser karl czeyten des virden nach

Ezen adatok alapján az Elba folyó és Meißen környékén található három Mügeln nevű település közül vélhetően az Oschatz melletti Mügelnből származott,³⁶ azaz származási és a *gesessen* melléknévi igenév alapján lakhelyét is Szászország délkeleti részén kell keresnünk. Mügelni Henrik személyére vonatkozó másik legbiztosabb adatunk a *Der meide kranz* (*A Szűz diadémja*) című művéből szűrhető le. Bár ezt a munkát a kisebb költeményei között adta ki Karl Stackmann – Mügelni Henrik életművének talán legavatottabb kutatója³⁷ – a Mesterdalnok legnagyobb ismert teológiai-filozófiai művének számít, melyben a különböző középkori tudományok versengenek IV. Károly előtt a Szűz fejéért. A *Der meide kranz* bevezetőjében Mügelni Henrik IV. Károlyt császárnak nevezi, így kézenfekvőnek tűnik, hogy nem keletkezhetett 1355 áprilisa előtt. A klasszikus és középkori allegóriáktól hemzsegő műben, melynek legfontosabb forrása egyértelműen a középkorban jól ismert Martianus Capella *De nuptiis Mercurii et Philologiae* volt,³⁸ a Mester magának is emléket állított: a császár előtt fellépő, s magát az uralkodó figyelmébe ajánló Retorika szájába adott mondatokkal gyakorlatilag arról vall, hogy mivel is foglalkozik. E szerint a költészethez ért, ahhoz, hogy miként lehet verset faragni bármilyen nyelven fellelt anyagból, és hogy milyen módon lehet ezt kibővíteni, megvágni, kiegészíteni és lerövidíteni.³⁹

Mügelni Henrik tehát elsősorban fejedelmi udvaroknak dolgozó költőnek tekintette magát, életútjából pedig annyi bizonyosan rekonstruálható, hogy 1355 áprilisa után legalábbis valamennyi ideig mindenképp Prágában kellett tartózkodnia, ahol Károly császár tiszteletére megírta egyik legjelentősebb, panegirikus műalkotását.⁴⁰ A Mester prágai éveinek időrendjén túl azonban a fenti adatok elsősorban arról tanúskodnak, hogy a Mesterdalnok munkásságában, s így vélhetően gondolkodásában is jelentős szerep jutott IV. (Luxemburgi) Károlynak.

christi gepurde Tausent drewhundert Jar in dem neunundsechzigsten Jar, Dy durch ir grosse swere ee Maister nye gedutschen, und han den text geschlaret, gepraittet und geleutert Durch grosse verstantnisse, so ich pest mocht, Zu eren Und zu wirden dem edlen getrewen weysen hern hern Hertneyden von pettaw, In Steyrrland gesessen pey ter Tra, Geporen aus hohen plwte [...].” Cod. 1340 Han. (ÖNB) 1v.

³⁶ Vö. Hennig, J.: Chronologie i. m. 123–124.

³⁷ Heinrich von Mügeln: Der meide kranz. In: Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügeln. Zweite Abteilung, Hrsg. Karl Stackmann. (Deutsche Texte des Mittelalters 84.) Berlin 2003. 47–204.

³⁸ Martianus Capella and the Seven Liberal Arts. II. The Marriage of Philology and Mercury. New York 1977.

³⁹ „uf tichten mir ist kunt/ in aller sprach materien funt/, wie man sie lengen, kürzen phlit;/ wie man sie enget unde wit.” Heinrich von Mügeln: Der meide kranz i. m. 67.

⁴⁰ Ezzel kapcsolatban lásd Anette Völging: Heinrich von Mügeln *Der meide kranz*. A Commentary. (Münchener Texte und Untersuchungen zur deutschen Literatur des Mittelalters 111.) Tübingen 1997.; Martin Bauch: Divina favente clemencia. Auserwählung, Frömmigkeit und Heilsvermittlung in der Herrschaftspraxis Kaiser Karls IV. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte der Regesta Imperii 36.) Wien–Köln–Weimar 2015. 74–75.

Láttuk, hogy az egyébként stájer megrendelőknek készített Valerius Maximus kommentárjaiban sem felejtette el megjegyezni, hogy munkája IV. Károly idején keletkezett. És a sort folytathatjuk. Az *Ungarnchronikon* és a Valerius Maximus példákön kívül Mügelni Henrik fordítói portfóliójának van még egy jelentős darabja: Nicolaus de Lyra zsolnátkommentárjainak német nyelvű előszava és magyarázata, melynek eddig nem készült modern kritikai kiadása.⁴¹ A korábbi kutatás egyértelműen Mügelni művének tekintette a zsolnátkommentárokat is, újabban azonban kétségeket fogalmaztak meg e tekintetben.⁴² Tény, hogy Mügelni Henrik szerzőségére ebben az esetben csak a zsolnátkommentár máig ismert harmincöt kézírata közül⁴³ – melyeket a bennük megőrzött bevezetések alapján három csoportra oszthatunk⁴⁴ – csak a legrégebbi, s a kommentárok legavatottabb kutatói által az archetypushoz legközelebb állónak vélt reini kódexben maradt fenn,⁴⁵ igaz, csak a kolofonban, így egyedül Johannes von Hoff tudására hagyatkozhatunk, aki ezt a hírt a kolofonban ránk örökítette.⁴⁶ Ám mivel a kódex még Mügelni Henrik életében, vagy közvetlenül halála után keletkezett, valamint a kolofon kézírása megegyezik a zsolnátkommentár szövegének kézírásával, vélhető, hogy Johannes von Hoff tudta, ki volt a fordítás szerzője. Jörg Hennig érdeme, hogy felfigyelt arra: Mügelni Henrik számos helyen megváltoztatta, kiegészítette Nicolaus de Lyra zsolnátkommentárját. Így a pogányok ellen felkelő Nagy Károly császárt kétszer is Károly király alakban fordította le:⁴⁷

⁴¹ *Nicolaus de Lyra*: Postilla litteralis super totam Bibliam I–II. Ed. Mathias Doering – Guilelmus Brito – Paulus Burgensis. Straßburg 1477. I. 417v–565v. A kommentárral kapcsolatos alaptanulmányokat lásd *Frederick William Ratcliff*: The Psalm Translation of Heinrich of Mügelni. Bulletin of the John Rylands Library 43. (1961) 2. sz. 426–451.; *Uő*: Die Psalmenübersetzung von Heinrich von Mügelni: Die Vorrede, der 'schlichte' Palmentext und Probleme seiner Herausgabe. Zeitschrift für deutsche Philologie 84. (1965) 46–76.; *Hennig, J.*: Chronologie i. m. 141–164.

⁴² *Kurt Gärtner*: Zur Herkunft der Psalmenübersetzung im 'Psalmenkommentar' Heinrichs von Mügelni. In: Deutsche Bibelübersetzungen des Mittelalters. Beiträge eines Kolloquiums im Deutschen Bibel-Archiv. Hrsg. Heimo Reinitzer. Bern–Berlin–Frankfurt 1991. 97–106.

⁴³ *Ratcliff, F. W.*: The Psalm Translation i. m. 430–431.

⁴⁴ *Uő*: Die Psalmenübersetzung i. m. 47–49.

⁴⁵ Rein bei Graz, Stiftsbibliothek, Cod. 204. A kódex 1372-ben keletkezett, internetes elérése: <http://bit.ly/2G6y8EX> 14r–221.r. Leírását lásd <http://bit.ly/2oVslL3>, letöltés 2018. márc. 20.

⁴⁶ „Nach unsers herren Jesu Christi geburt drewzehen hundert Jar dar nach in zway und sibenzigsten Jar Am Freitag vor sand Licein tag ist die Glozz uber den psalter geschriben und geentt Die der Erber Lerer Nychlas von der Leyern von erst in Latein gemachet und beschriben hat Der ein Nunch Mynner pruder Ordens gewesen ist Und dar nach von dem getrewen Mann Hainreichen vom Muggellein in dewczsch gepracht ist Die geschriben hat Johannes vom Hoff auz der Voyt lant dem Erbern Mann Ludweigen Purger zu Eger.” Rein bei Graz, Stiftsbibliothek, Cod. 204. (<http://bit.ly/2G6y8EX> 221., letöltés 2018. márc. 20.)

⁴⁷ *Hennig, J.*: Chronologie i. m. 148–152.

⁴⁸ *Lyra, N.*: Postilla litteralis super totam Bibliam i. m. 421v.

⁴⁹ Uo. 429r.

⁵⁰ Rein bei Graz, Stiftsbibliothek, Cod. 204 i. m. 21. v., 21–25.

2. Zsoltár, 9

Nicolaus de Lyra,⁴⁸ 421v.

Mügelni Henrik, Rein, Cod. 204. 4v. 37–40.

Reges eos in virga ferrea et tamquam vas figuli confringes eo.

[...] vel per virgam ferream potuit intelligi gladius materialis principum christianorum qui rebelles Christo tamquam eius ministri debellaverit sicut patet tempore karoli magni et aliorum principum fidelium qui contra infideles victoriosissime se habuerunt.

Man mag auch pay dem eysneien pesen der leut swert versten wand Chünich Charl und manich ander fürsten habent die gewaltichleich nieder gestrewt die christenleichen gelauben wider gewesen sint.

9. zsoltár, 7.

Nicolaus de Lyra⁴⁹

Mügelni Henrik⁵⁰

et civitates destruxisti: periti memoria eorum cum ipsis.

multe enim sunt civitates cultui demonum dedite per principes catholicos sunt destructe ut per Carolum Magnum et alios principes christianos

Wand vils stet in den man die tieufel anrűefte sint von dem saeligen christen als von chunich charln zerstört und zerfűeret.

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy milyen szerepet töltött be a középkor kultúrájában Nagy Károly alakja és az életéről keletkezett legendák. Azonban arra tényleg csak nehezen lehet magyarázatot találni, miért kellett a frank uralkodó általánosságban ismert Nagy *cognomenét* elhagyni, és császári címét királyival helyettesíteni. Erre csak egy magyarázat lehet: Mügelni Henrik Nagy Károlynak a zsoltárkommentárokból bemutatott erényeit egyenesen a Luxemburgi uralkodóra vetítette ki. Kiegészítette továbbá a latin nyelvű zsoltárkommentárok szövegét, és olyan szentek nevét illesztette be, akik ugyan az eredeti latin szövegben nem szerepelnek, de valamennyien Károly gyermekeinek a nevét viselik (Margit, Katalin, Erzsébet).⁵¹ Hennig megfigyelése két szempontból is kiemelendő. Az egyik a zsoltárkommentárok keletkezési idejét érinti. Mivel IV. Károlyt csak 1355 előtt lehetett királynak nevezni, Mügelni Henrik német nyelvű fordítása nem keletkezhetett élete utolsó korszakában, 1371 körül, ahogy ezt Ratcliffe állította,⁵² hanem 1355 előtt. A másik következtetés azonban magára Mügelni Henrikre és IV. Károlyra vonatkozik. A zsoltárkommentárok alapján ugyanis egyértelmű, hogy a Luxemburgiak, különösen IV. Károly és családja kulcsszerepet játszott Mügelni Henrik életpályájában. Erről tanúskodik a Mester egyik verse is, amelyben IV. Károlyt méltatja.⁵³ Csak egyetérthetünk Jürg Henniggel abban, hogy a vers nyelvtani szerkezete, a

⁵¹ Hennig, J.: Chronologie i. m. 151.

⁵² Ratcliffe, F. W.: The Psalm Translation i. m. 427.

⁵³ „Der vierde keiser Karle was der ware berg/ der kirchen schif, mast, segel und das ganze werk./des got sin blut, rich, ere, wirde, tage/ über alle dütsche fürsten wit gebreitet hat.” Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügelni I. i. m. Nr. 21. 33.

létige első sorban olvasható *praeteritum imperfectum* alakjának használata kizárólag úgy értelmezhető, hogy Mügelni Henrik megérte IV. Károly halálát, azaz a vers nem keletkezhetett 1378. november 29-e előtt.⁵⁴ Erre az időrendi kérdésre – mely akár adatokat szolgáltathat Mügelni Henrik élettörténetére is, illetve a vers szövegére – alább majd még vissza kell térni. Azonban e helyen annyi bizonyosan megállapítható, hogy a meißeni Igaz Mester egész élete összefonódott IV. Károly király és császár, illetve családjának történetével.

Visszatérve Mügelni Henrik két magyar vonatkozású művére, nem indokolatlan feltenni a kérdést, hogy miként illeszthető ebbe a képletbe az *Ungarnchronik*, illetve a latin nyelvű *Chronicon*. Lehetséges-e, hogy Mügelni Henrik két „prágai szín” között elhagyta a császárt, majd visszatért hozzá? A választ – nézetünk szerint – az 1359–1364 közötti események alaposabb elemzésével, illetve a *Der meide kranz* szövegének kritikai vizsgálatával lehet megadni.

Birodalmi jogviták nyomai a *Der meide kranz* szövegében

Érdeemes felidézni, hogy Mügelni Henrik leghosszabb ránk maradt műve a *Der meide kranz*, amelyet bizonyára 1355 áprilisa után írt a Mester, mivel IV. Károlyt már császárnak nevezi benne. A *Der meide kranz* utolsó fejezetében a császár felkéri a nála megjelent fejedelmeket, hogy adjanak neki tanácsot: a filozófia, vagy a teológia nyerje-e el a Szűz diadémját. Ők azonban megtagadják ezt, alárendelik magukat a császári tekintélynek, az uralkodót tekintve az egyetlen jogos bírónak, aki döntést hozhat ebben a kérdésben.⁵⁵ Az idézett sorokra támaszkodva általánosan elterjedt nézetté vált a kutatásban, hogy a *Der meide kranz* még közvetlenül a császárkoronázás után, 1355-ben keletkezett, és e helyen a cseh rendek számára kiadott, munkánkban fenn röviden már említett *Maiestas Carolina* elutasításával szemben fogalmaz meg kritikát.⁵⁶ IV. Károly már hatalomra lépése után megkísérelte átalakítani előbb Csehország, majd a Német–római Császárság hatalmi viszonyait. Az első lépést éppen a fenn már említett *Maiestas Carolina*, egy 127 cikkelyből álló törvénykönyv jelentette,⁵⁷ amelyben – II. Frigyes császár 1231. évi

⁵⁴ Hennig, J.: Chronologie i. m. 260.

⁵⁵ „Darumb mir rat ir fürsten, fri/ ab ich das urteil finde nicht/ so würd geswechet min gericht. [...] Der rat zu teilen weret sich / das urteil vor dem kaiser rich./ Du geben salt, nicht nehmen rat / sint dich Got und Nature hat /gebut der werdle hochsts ding.” Mügelni, H.: *Der meide kranz* i. m. 95–96.

⁵⁶ Eva Schlothbeuber: Der weise König. Herrschaftskonzeption und Vermittlungsstrategien Kaiser Karls IV (†1378). Hémecht. Zeitschrift für luxemburgische Geschichte 63. (2011) 3. sz. 265–279., itt: 266., valamint lásd még Ludwig, H.: *Ungarnchronik* i. m. és Hennig, J.: *Chronologie* i. m. a korábbi, elsősorban cseh szakirodalommal.

⁵⁷ *Maiestas Carolina*. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355. Hrsg. Bernd-Urlich Hergemöller. (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 74.) München 1995.

rendelkezéseit alapul véve – az akkor még királyként uralkodó Károly megkísérelte háttérbe szorítani a cseh rendeket. A Přemyslidák jogán trónra lépett, de új dinasztíának számító Luxemburgiak már a kezdetektől fogva szembe kerültek a cseh nemeséggel. Nem véletlen, hogy a 14. század első évtizedeiben készült úgynevezett Dalimil-krónikában egy sajátos transzlációs elmélettel kellett magyarázatot adni a cseh korona eredetére, amelyet a morvákra vezettek vissza, és arra, hogy miként került a hatalom a morvaktól előbb a Přemyslidákhoz, majd onnan a Luxemburgiak kezébe.⁵⁸ Ez vélhetően tetszhetett a cseh közönségnek, mert a *translatio regni* gondolata változatlan formában került be a majd száz évvel később keletkezett úgynevezett Pulkava-krónikába. Kevésbé volt szerencsés IV. Károly a csehekert érintő alkotmányos ötleteivel. A rendek ugyanis nem akarták eltérni, hogy az uralkodó elzalogosítsa a nagyobb és gazdagabb királyi városokat, különös tekintettel az újszerzeményekre: Lausitzra és Sziléziára, illetve ellenszegültek a királyi hatalom a rendekkel szembeni megerősítési kísérleteinek is.⁵⁹ A frissen császárrá koronázott Károly vélhetően nem akarta túlfeszíteni a húrt, így 1355. október 6-án kelt levelében visszavonta a törvénytervezetet, és ugyanezt még ugyanaznap elismertette a morva hercegi címet birtokló fiával is.⁶⁰ Bár tetszetős gondolat, hogy Mügelni Henrik *Der meide kranza* egyenesen a *Maiestas Carolina* érdekében érvel, néhány komoly ok ellentmond ennek. Az első kronológiai természetű: abból kiindulva, hogy a mű nem keletkezhetett 1355 áprilisa előtt, szerzőnknek pont fél év állt rendelkezésre, hogy elkészítse a *Der meide kranz*ot. Október 6-a után ugyanis értelmetlen lett volna erről írnia, mert az uralkodó maga tett le arról, hogy törvény legyen a tervezetből. Ráadásul az egész tervezet 1355-re már megbukott. Az időrendi problémák mellett még súlyosabban esik latba, hogy a *Maiestas Carolina* egész kérdésköre Károlyt cseh királyként érintette. Bár visszakozó levelének *intitulatió*jában császárnak és királynak nevezi magát, az oklevélben csak és kizárólag cseh királyként beszél magáról, ahogy ez a *sancti*óból kiderül.⁶¹ Ezzel szemben a *Der meide kranz* Károly univerzális császári hatalmáról

⁵⁸ Staročeská kronika tak řečeneho Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu. Od Bohuslav Havránek – Karel Hádek – Naděžda Kvitková – Jiří Daňhelka. Praha 1988. A krónikában áthagyományozódott *translatio regni* gondolatához lásd *Marié Blahová*: „Kako jest koruna z Moravy vzešla”. (Mediaevalis historica Bohemica 3.) Praha 1993. 165–175.

⁵⁹ *Maiestas Carolina* i. m. XXXVI–XXXVIII.; *Lenka Bobková*: Die Goldene Bulle und die Rechtsverfügungen Karls IV. für das Königreich Böhmen in den Jahren 1346–1356. In: Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption I–II. Hrsg. Ulrike Hohensee et al. Berlin 2009. I. 713–736., itt: 722–729.

⁶⁰ Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens 8. Ed. Vincenz Brandl. Brünn 1874. Nr. 319–320., 279–281.

⁶¹ „Nos enim Principibus et Baronibus sepe dictis et eorum heredibus et successoribus promittimus pro nobis, heredibus et successoribus nostris Regibus Boemiae bona fide et auctoritate regia statuimus in hac praesenti constitutione perpetuo duratura sancimus, [...]” Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae 8. i. m. 260.

beszél, és ebben az összefüggésében mutatja be a tanácsot is. A tanács által megtagadott ítélelhozatal nézetünk szerint inkább a *Der meide kranz* bevezetőjében olvasható gondolatokkal függ össze. Ott ugyanis Mügelni Henrik azt az arisztotelészi filozófiára épülő és Aquinói Szent Tamás *De regimine principum* című királytükrenek révén a skolasztikus filozófiában is ismert világréndet mutatja be, amelyben a földi hatalom egységben a természet- és isteni hatalommal, monarchikus formában mutatkozik meg. Ezt a töredékesen ránk maradt királytükört 1265 körül írta Aquinói Szent Tamás a ciprusi király számára, és összefoglalta benne az arisztotelészi filozófiára épülő modern állambölcselet alaptéziseit. E szerint a világi hatalom legjobb formája a monarchia, és a világi hatalomnak – mely szükségszerűen létezik – egységben kell működnie a természettel, illetve az isteni hatalommal. A földön hierarchikus rendet teremtő császár képét Mügelni Henrik annyira fontosnak érezhette, hogy a mű során még egyszer visszatért rá.⁶² A *Der meide kranz*ban tehát Mügelni Henrik azt a hierarchikusan szervezett világréndet veszi védelmébe, amelyet a császár 1356-ban kiadott birodalmi reformja, a *Német aranybulla* is képvisel. Az Úristen után egyenesen a császár, majd a fejedelmek, majd utánuk a lovagok és a születésük szerint rangsoroltak következnek.⁶³ Sokatmondó, hogy az aranybulla bevezetőjében a császár a birodalom egységét, és kormányzatának hierarchikus rendjét hangsúlyozza ki.⁶⁴ Kérdés persze, hogy miért szorult védelemre Károly császár birodalmi reformja.

Ellentétben a cseh rendek által elutasított *Maiestas Carolinával*, IV. Károlynak több szerencséje volt a *Német aranybullával*. A Német–római Császárság egyik nagy középkori megújítási kísérletének is tekinthető dokumentumot 1356 legvégén adta ki az uralkodó, miután majd egyéves tanácskozást folytatott a választófejedelmekkel és a birodalmi rendekkel. A dokumentumban a császár újrászabályozta a birodalom „alkotmányos rendjét”. Megerősítette a német–római király megválasztásának már egyébként korábban létező szabályait, és új elemként kiemelte a választófejedelmek, köztük természetesen a cseh király szerepét az uralkodó megválasztásában, és hallgatással mellőzte a pápaság egyetértési jogát a királyválasztás folyamatában.⁶⁵ A *Német aranybulla* mindemellett ceremonális

⁶² „Nim zeichen warer lere mein: es muß von not ein keiser sein, darnach sind fürsten, darnach wart des ritters und des gebures art.” *Mügelni, H.*: *Der meide kranz* i. m. 89.

⁶³ „Drifaltig, doch eins wesens, got/, unwegelich gar sunder spot,/ vernunst dich nicht begrifet min/ doch muß von not ein keiser sein. /Darnach sind fürsten, darnach wart des ritters und gebures art.” *Mügelni, H.*: *Der meide kranz* i. m. 49–51. A kérdés filozófiai hátteréhez lásd *Christoph Huber*: Karl IV. im Instanzsystem von Heinrich von Mügelni *Der meide Kranz*. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 103. (1981) 63–91.

⁶⁴ Die Goldene Bulle i. m. 536.

⁶⁵ A Német aranybullához általánosságban lásd *Michael Lindner*: Es war an der Zeit. Die Goldene Bulle in der politischen Praxis Kaiser Karls IV. In: Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption I. i. m. 93–141.

elemeket is tartalmazott. A 6. fejezetben ugyanis pontosan meghatározta, hogy a császári udvarban rendezett ünnepeken az uralkodó jobbján és balján, azaz az első sorban csak a választófejedelmek ülhetnek, és hogy semmilyen más fejedelem nem előzheti meg őket az ülésrendben.⁶⁶ Bár a *Német aranybulla* egyik legfontosabb célja az lett volna, hogy egységet teremtsen a birodalom hierarchiájában a választófejedelmek között, hátrányosan érintette a „keleti” választókat, a brandenburgi örgróft és a szász herceget, míg a három érseki tartomány és a rajnai palotagróf révén továbbra is biztosította a birodalom nyugati, Rajna menti régióinak politikai túlsúlyát.⁶⁷ Ez azonban legfeljebb a választófejedelmek szintjén okozhatott feszültségeket. Sokkal rosszabbul jártak azok a tartományok, amelyek kimaradtak a rendezésből, és így már a ceremoniális hierarchiában is távolabb kerültek az uralkodótól. Nem véletlen, hogy a legsúlyosabb támadás éppen a hatalmukat két emberöltővel korábban Ausztriában megalapozott Habsburgok részéről érte IV. Károly reformjait. Ausztria már eleve veszélyeztetve érezhette magát a Luxemburgi politika miatt. A birodalom szemszögéből az ország továbbra is birodalmi hűbérnak számított, ráadásul IV. Károly már 1349-ben azon tartományok között tartotta számon, amelyeket hűbéri szolgálat fejében nem kívánt újra hűbérbé adni.⁶⁸ Ausztria az oklevélben felsorolt többi területtel együtt a cseh uralkodóház hagyományos érdekszféréjéhez tartozott, és státusza így veszélyt jelentett a Habsburgokra, akik közismerten családi birtokként kezelték, illetve igényt formáltak Stájerországra és Tirolra is, melyek közül az utóbbi Brandenburggal együtt ebben az időben a Wittelsbachok birtokában állt. A *Német aranybulla* mindemellett a birodalmi hierarchiában is lefokozta az osztrák hercegeket. Nem csoda, hogy az ambiciózus IV. Rudolf herceg rögtön trónra lépése után nekilátott a fenn már röviden megemlített *Privilegium maius* elkészíttetésének. A híres hamisítvány több oklevélből áll, magját azonban – mint a hamisítványok esetében

⁶⁶ „Decernimus, ut in celebratione imperialis curie, quotienscumque illum deinceps perpetuo celebrari contigerit, antedicti principes electores ecclesiastici et seculares iuxta prescriptum ordinem atque modum a dextris et a sinistris immutabiliter teneant loca sua, eisque vel eorum alicui in quibuscumque actibus ad curiam ipsam spectantibus eundo, sedendo vel stando nullus princeps alius, cuiuscumque status, dignitatis, preminentie vel conditionis existat, ullatenus preferatur, eo signanter expresso, quod nominatim rex Boemie in celebratione curiarum huiusmodi in omnibus et singulis locis et actibus antedictis quemcumque regem alium, quacumque etiam singulari dignitatis prerogativa fulgentem, quem quovis casu seu causa venire vel adesse forte contigerit, immutabiliter antecedit.” Die Goldene Bulle i. m. 584.

⁶⁷ *Lindner, M.*: Es war an der Zeit i. m. 105–106.

⁶⁸ „[...] so geloben wir, daz wir in do mit für allen andirn lewten nymand auszenemen verlehnen und begaben wellen und in der gewaldig machen mit unsirr kunilichen gewalt an geverd, auzgenomen den landen und herscheften Ostirrich, Steyrin, Kernthin, Beyirn, Meissen, Bramdenburch, Sachsen und Tyrol.” Monumenta Germaniae Historica. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 9. Dokumente zur Geschichte des Deutschen Reiches und seiner Verfassung. Hrsg. Margarete Kühn. Weimar 1974–1983. Nr. 164. 128–129.

nem ritkán – az a hiteles oklevél jelentette, melyet I. Barbarossa Frigyes császár Regensburgban állított ki a Babenbergerek számára.⁶⁹ A *Privilegium maius* számos, Ausztria belső ügyeit és a Habsburgok családi viszonyait rendező előírása mellett elsősorban Ausztria és a birodalom hűbéri viszonyát szabályozta. Gyakorlatilag kizárta, hogy a birodalom hűbértartókat tartson fenn Ausztriában,⁷⁰ és előírta, hogy a Habsburgokat csak saját tartományukban lehet beiktatni és leváltani.⁷¹ Emellett ceremonális előjogokat biztosított a Habsburg hercegeknek: lehetővé tette számukra, hogy a birodalmi nyilvános ceremóniákon főhercegnek tekintésük őket, közvetlenül a választók mögött ülhessenek,⁷² valamint megengedte, hogy lóháton, fejedelmi öltözékben, fejükön koronás kalapot viselve lépjenek hűbéri kötelékre a császárral.⁷³ A *Privilegium maius* tehát nem pusztán egyenjogúsította a Habsburgokat a választófejedelmekkel, hanem a Habsburgok körében eleddig ismeretlen titulus, valamint a hűbéreskü letételének különleges körülményei folytán egyenesen föléjük emelte őket. A főhercegi cím ugyanis nyilvánvalóan a Habsburgok származási hiátusait kívánta orvosolni: a 13. század végén még *comites minus idonei*nek, kevésbé alkalmas, megfelelő grófoknak titulált család ezzel egyenlővé tette magát a 11. századi birodalmi nemesség több familiájával is. Azok ugyanis a Karolingoktól származtatták magukat, és mint például Brabant hercegei, már korábban is főhercegi címet viseltek.⁷⁴ IV. Rudolf a lehető leggyorsabban igyekezett eljárni a hamisítás során, Frigyes eredeti oklevelét vélhetően megsemmisítette, a hamisított okleveleket láttamoztatta a pápai legátussal is, majd benyújtotta apósának, hogy az a hagyományoknak megfelelően hűbéri fogadalomtételkor erősítse meg őket. Valószínű, hogy a császár ekkor szembesülhetett az osztrák szabadságlevelek tartalmával. Nehéz eldönteni, hogy IV. Károly olyan hamisítványnak tekintette-e az egész *Privilegium maius*t, mely részben

⁶⁹ Die Urkunden Friedrichs I. 1181–1190. Hrsg. Heinrich Appelt. (Monumenta Germaniae Historica. Diplomata X. 4.) Hannover 1994. Nr. 1040. 344–347. A *Privilegium maius*hoz lásd még *Peter Moraw*: Das „Privilegium maius“ und die Reichsverfassung. In: Fälschungen im Mittelalter Bd. 3. Diplomatistische Fälschungen I. MGH Schriften 33/3. München 1988. 201–224.; *Schlottheuber, E.*: Das „Privilegium maius“ i. m. 143–165.; *Uö*: Die Rolle des Rechts in der Herrschaftsauffassung Kaiser Karls IV. In: Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption I. i. m. 141–168., itt: 147–155.

⁷⁰ „Imperium quoque nullum feodum habere debet Austriae in ducatu.” Die Urkunden Friedrichs I. 1181–1190. i. m. Nr. 1040. 347.

⁷¹ „Dicti ducis institutionibus et destitutionibus in ducatu suo Austriae est parendum.” Die Urkunden Friedrichs I. 1181–1190. i. m. Nr. 1040. 348.

⁷² Si quibus suis curiis publicis imperii dux Austriae praesens fuerit, unus de palatinis archiducibus est censendus et nichilominus in concessu et incesso ad latus dextrum imperii post electores principes obtineat primum locum.” Die Urkunden Friedrichs I. 1181–1190. i. m. Nr. 1040. 348.

⁷³ „Dux Austriae principali amictus veste supersposito ducali pilleo circumdato sero pinnito baculum habens in manibus equo assidens et insuper more aliorum principum imperii conducere ab imperio feoda sua debet.” Die Urkunden Friedrichs I. 1181–1190. i. m. Nr. 1040. 348.

⁷⁴ *Wilhelm Baum*: Rudolf IV. der Stifter. Seine Welt und seine Zeit. Graz–Wien–Köln 1996. 73.

hiteles adatokra épült, vagy fordítva: hiteles kiváltságlevélnek tartotta, amely hamis adatokat is tartalmaz.⁷⁵ Ám vélhetően gyanút foghatott, mert a négy oklevél egyike IV. Henrik 1058. október 4-én kelt levele volt, melyben Ernő osztrák örgróf számára megerősítette Iulius Caesar és Nero császár privilégiumait.⁷⁶ Ezért elküldte az oklevelet Francesco Petrarcának, hogy vizsgálja meg a dokumentum hitelességét. Továbbá az is bizonyos, hogy IV. Károly még a szabadságlevelek érdemi vizsgálata előtt sem volt hajlandó elfogadni a hamisítványban előírt hűbéri beiktatás feltételeit, így 1360. május 5-én Seefeldbe rendelte Rudolfot, ugyanoda, ahol az osztrák herceg apja is letette a hűbéri esküt. Rudolf ugyan megjelent a császár előtt, de továbbra is a *Privilegium maius*ban leírt öltézéket viselte, és az 1360. év folyamán használta a *palatinus archidux* címet is, azaz nem volt hajlandó eltérni a hamisítványban foglalt előjogok gyakorlásától. Após és veje között az 1360. év késő nyara hozott törést. Ekkor ugyanis a császár háborút indított a württembergi grófok ellen, és IV. Rudolfnak – Károly hűbéreseként – meg kellett volna jelennie a táborban, ennek elmaradása ugyanis nyilvánvaló jogsértéshez vezetett volna. Úgy tűnik, hogy Rudolf is belátta: nem érdemes tovább feszítenie a húrt, már a császári hadsereg táborában, Esslingenben eskü alatt nyilatkozatot tett, hogy eláll addigi magatartásától.⁷⁷ Az ügy folytatásaként IV. Károly 1360 szeptemberében a hűbéri jog alapján testvéreivel együtt megidézte Rudolfot Nürnbergbe, ahol szabályszerű tárgyalásokba kezdtek az osztrák szabadságlevelek egyes pontjairól. Nagy szerencsénkre fennmaradt az a jegyzőkönyv, amely pontosan mutatja az egyezkedés eredményét. Azokban a kérdésekben, amelyek nem érintették közvetlenül a birodalom és Ausztria viszonyát, Károly császár vagy helybenhagyta a *Privilegium maius*ban foglaltakat, vagy kisebb-nagyobb módosításokat előírt ugyan, de tartalmilag nem változtatta meg őket. Viszont azokban a kérdésekben nem engedett, amelyek a *Német aranybulla* által kialakított új hatalmi struktúrákat, Ausztria és a birodalom hűbéres kapcsolatát, vagy magát az osztrák hercegek és a császár személyes hűbéres viszonyát érintették.⁷⁸ A tárgyalások végeztével, 1360. december 17-én Károly végül részben, illetve módosítva megerősítette az osztrák hercegek számára, azaz magát a *Privilegium maius* mint osztrák szabadságlevelet elutasította. A kiváltságlevél teljeskörű elismerésére majd csak III. Frigyes idején került sor.

⁷⁵ Samuel Steinherz: Karl IV. und die österreichischen Freiheitsbriefe. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 9. (1888) 63–81. Steinherz véleménye szerint a császár alapvetően nem tekintette hamisítványnak a dokumentumot. Ellenkezőleg foglalt állást Schlotheuber, E.: Die Rolle des Rechts i. m. 151.

⁷⁶ Henrici IV Diplomata. Hrsg. Dietrich von Gladiss – Alfred Gawlik. Monumenta Germaniae Historica. Diplomata 6. Berlin–Weimar–Hannover 1941–1978. Nr. 42. 52–54.

⁷⁷ Generallandesarchiv Karlsruhe. GLK 67 805 72-r-77v.

⁷⁸ Steinherz, S.: Karl IV. i. m. 67–78. ; Schlotheuber, E.: Das „Privilegium maius“ i. m. 151–153.

Munkánk fő célkitűzései szempontjából nem volt haszontalan a *Német aranybulla* és a *Privilegium maius* kérdéskörének részletesebb ismertetése. Alapos ugyan is a gyanú, hogy Műgelni Henrik *Der meide kranz*ában az osztrák szabadságlevéllel kapcsolatban veszi védelembe IV. Károlynak a *Német aranybullára* épülő hatalmi rendszerét. Túl a monarchikus hierarchia hangsúlyozásán ezt a következőkkel lehet alátámasztani. Jörg Hennig érdeme, hogy felhívta a figyelmet arra, miszerint a *Der meide kranz* a császár előtt fellépő tudományai között a Logika gyakorlatilag Francesco Petrarca szakvéleményének bizonyos részleteit mondja el a császár előtt bemutatkozó beszédében. Petrarca levele 1361 márciusában érkezett meg a császárhoz, akivel már hosszabb ideje jó viszonyt ápolt.⁷⁹ Ekkor már – ahogy fent utaltunk rá – IV. Károly állást foglalt a *Privilegium maius* Barbarossa Frigyesre hivatkozó részében. Petrarca egyszerű szövegkritikával kimutatta, hogy a IV. Henrik oklevelében fennmaradt, Caesarnak és Nerónak tulajdonított szöveg gyatra hamisítvány, melynek kiötlőjét nemes egyszerűséggel ökörnek és tanulatlan száárnak nevezte.

Petrarca Seniles XVI, 5

Nullus hoc ignoravit praeter hunc *asellum im-*
portunissime nunc rudentem.[...] Hoc ille bos
ignorabat. Quod si scisset, *cautius mugisset.*

Der meide kranz

der esel ist unredelich!, sin wider helt her
Friderich/ gar leherlich sin har gekrült/
*der ochse eigentlichen brüllt.*⁸⁰

Rögtön meg kell jegyezni, hogy Műgelni Henrik – csakúgy, mint a *Der meide kranz* más részeiben is – tágabb filozófiai és teológiai összefüggésekbe ágyazva beszél. Logika alakját, aki jobb kezében egy galambot tart, vállán átvette pedig egy kígyóval jelenik meg,⁸¹ egyenesen a Bibliából vette.⁸² Maga a jelenet pedig, amelybe a szamarat és az ökröt is belefoglalta, az arisztotelészi nyelvi fogalmi kategóriákra emlékeztet,⁸³ ám Műgelni Henrik vélhetően közvetlenül Frauenlobtól, azaz Meißeni Henriktől (1260–1318) vette át,⁸⁴ akinek irodalmi hatása kimutatható életművén. Ilyen értelemben tehát a számar *unredelich*, azaz oktalan, ostoba,

⁷⁹ Petrarca és IV. Károly hosszabb ideje tartó kapcsolatára nézve lásd *Alfred Noe: Geschichte der italienischen Literatur in Österreich I. Von den Anfängen bis 1797. Wien–Köln–Weimar 2011. 27–34.* A szakvéleményhez lásd 31–33.

⁸⁰ *Mügel, H.: Der meide kranz i. m. 65.*

⁸¹ Uo. 63.

⁸² Mt 10,16.

⁸³ „Unversale heißt min list/ dink in der sel des predgen ist/ von dingen vil die schelend sin/ in zal gesalt: nim zeichen min:/ wann ich dich frag: was ist der stir,/ mensch, ochse, fisch? du sprichst: ein/ tir als ein künn: der name sal/ gemeinlich predgen von in al/ nach eigen und nach unterscheid.” *Mügel, H.: Der meide kranz i. m. 65.*

⁸⁴ Frauenlob a *genus, species, differentia, proprium, accidens* kategóriákat *art, gestalt, unterscheid, eigen* néven adja vissza, míg Műgelni Henrik a *künn, gestalt, unterscheid, eigen és zufal* szavakat használja. Vö. *Volfing, A.: Heinrich von Mügel i. m. 79.*

értelmetlen, az ökör pedig sajtáságosan (*eigentlichen*) bög. Különös figyelmet érdemel a szamár esetében a sin *wider helt her Friderich* fordulat. A szöveg értelme ugyanis nem világos teljesen. Hennig szerint a *wider* praepositio (ellen, vissza) értelemben használandó, azaz Frigyes úr tartja vissza a szamarat,⁸⁵ az újabb kutatásnak azonban alapos és összehasonlító filológiai elemzéssel sikerült kimutatnia, hogy a *wider* szó ebben az esetben főnév, és az ellentétét jelenti a szamár viselkedésének.⁸⁶ Tehát a nevelés, borzos szőrű és oktondi szamár – az arisztotelészi fogalmi kategóriáknak megfelelően – Frigyes úr tulajdonságainak ellentétét testesíti meg. Hennig megfigyelése döntő jelentőségű. A Logika ugyanis Mügelni Henrik rendezésében a hazugság és igazság közötti különbségről, illetve az ítéletalkotás képességéről szól,⁸⁷ és nehezen hessegethető el a gyanú, hogy az oktalan, borzasszőrű szamár maga IV. Rudolf, Frigyes úr pedig Barbarossa Frigyes, akinek az oklevelét meghamisította az osztrák herceg, aki bolondként még a fekete-fehér dolgokból is viccet csinál.⁸⁸ Nem véletlen, hogy a Logika saját magát ajánlja a császár figyelmébe, hogy elnyerje a Szűz diadémját, hiszen ő az értelem, helyesség (*redlichkeit*) letéteményese.⁸⁹ A magyarázat – tegyük hozzá – már csak azért is találó, mert IV. Károly saját magát is a birodalom megújítójaként Barbarossa Frigyes szellemi örökösének tekintette. Az allegorikus utalások értelmezése körül általánosságban megfigyelhető bizonytalanságot azonban erőteljesen lecsökkenti egy további adat, amely alátámaszthatja a fenti állításokat. Mesterdálnokunk – úgy tűnik – szerette a fabulákat is, és szívesen ültette át őket középfelnémet nyelvre. Művei között számos mese maradt fenn, köztük állatmesék is. Ezek közül több középkori eredetű, azonban a Mester előszeretettel olvasta és használta fel Aiszoposz fabuláit is. Így feldolgozta az oroszlánbőrbe bújó szamár történetét is. Aiszoposz szamara oroszlánbőrbe bújva ijesztgette a környezetét egészen addig, amíg lekerült róla az idegen bőr, és lelepleződött.⁹⁰ Mügelni Henrik több részletet is megváltoztatott az eredeti meséhez képest. Előadásában a szamár megtalálja az oroszlánbőrt és magára húzza, hogy ne kelljen többet urát szolgálnia. Az oroszlánbőrbe bújva, oroszlán módjára ugrálva azonban nemcsak a kisebb állatokat ijesztgeti, hanem urát is. Azonban lelepleződik, mivel kilóg a szamárful

⁸⁵ Hennig, J.: Chronologie i. m. 248.

⁸⁶ Völging, A.: Heinrich von Mügelni i. m. 81–82.

⁸⁷ „[...] sie sprach in aller rede gar/ ich kenne wol falsch unde war./ich trige mich betrüget nicht,/vil nüwer fünd ich han geticht,/wie man die urteil bilden sal [...]” Mügelni, H.: Der meide kranz i. m. 63.

⁸⁸ „wiß heiß ich zufal unde schwarz,/ daraus der narra tribet scharz. Lásd Mügelni, H.: Der meide kranz i. m. 65.

⁸⁹ „ich bin ein kunst der redlichkeit,/ des Kindes unvenunst versneit:/ des mag ich in der krone stan/”. Lásd Mügelni, H.: Der meide kranz i. m. 65.

⁹⁰ Aiszoposz meséi. Ford., utószó, jegyz. Sarkady János. Bp. 1987. 70–71.

az oroszlánbőrből, így ura felismeri, jól összeveri, és ismét zsákot kötöz a hátára.⁹¹ A legnagyobb változást azonban a meséből leszűrhető tanulság szövegében láthatjuk. Mügelni Henrik azzal inti meg a szamarat, hogy ne kívánjon hamis dicsőséget magának, ne ékeskedjen idegen tollakkal, hanem azt a ruhát öltse magára, amelyet az apja is viselt.⁹² Mügelni Henrik Aiszoposz-parafrázisa elsősorban a vers morális tanulsága miatt érdekes és egyedi. Az oroszlán ebben az esetben egyértelműen IV. Károly, akit egyéb verseiben és a *Der meide kranz* bevezetőjében is – cseh királyként – a cseh dinasztikus címerállattal azonosít.⁹³ A meséhez fűzött magyarázat pedig szinte szó szerint megismétli IV. Rudolf Esslingenben tett és esküvel fogadott nyilatkozatát. Ebben az osztrák herceg arra tett ígéretet, hogy nem fog máshogy öltözködni, és nem visel majd más jelvényeket, mint ahogy apja és felmenői tették.

Kint, gere falscher eren nicht/ nach eselicher
wisel/du salst anzien dins vater wat/ das ist min
rat./nicht tritt uf fremdes lobes zil,/ so stet di
er in prise.⁹⁴

[...] daz ich weder mit keiserlichen oder ku-
niglichen bogen cruce cronen sceptir swerte
noch in anderen sachen *mich nicht anziehen will*
noch beginnen noch einige nuwe ding anders,
wan *min vater* und min veteren seligen getan
und gehandelt haben bii iren lebtagen [...]⁹⁵

A korábbi és újabb irodalomtörténet-kutatás elsősorban csak egyfajta költői intésnek tekintette Mügelni Henrik tanácsát, az egyetlen társadalomtörténeti értelmezési kísérlet pedig csak arra vonatkozott, hogy a szamar és gazdája között hierarchikus társadalmi (rendi-feudális) kapcsolat áll fenn.⁹⁶ Azonban egészen bizonyos, hogy Mügelni Henrik egyedivé tette az oroszlánról szóló mesét. Aiszoposz fabulái Avianusnak köszönhetően általában ismertek voltak a korábbi

⁹¹ Ein esel fant eins louwen hut und zoch sie an./ er sprach: 'mich hat gelücke bracht uf dise ban./ mins heren gunst han ich mich gar erwegen./' die kleine tier gemein und ouch der here sin, die liten alle vor im großer forchte pin. /da er des louwen srünge solde phlegen,/ wie tumm da was seinn eseli! sin übermut in großen zorne brante, die oren uß der hüte fri/ im wurden: dabi in der here kante./ er gab im einen külen slag./ er sprach: 'du esel, woldstu mich betriegen?'/ er bant im wider uf den sack/ da must er sich in großen schanden smiegen." Lásd Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügelni I. i. m. Nr. 56. 84–85.

⁹² Uo.

⁹³ „Sins arn und sines leuwen mut/lacht, wann er adelichen tut./ die der keiser beide führt./ dem weißen leuwen stet gesnürt/ der sterz zweifaldik in dem schilt,/ der schwarze ar in goltgetilt./der leu bedüet Bemerlant,/ der ar zu Rome milde fant,/ trüw, ere, recht, genaden tich: des helt sin hand der werlde rich." *Mügelni, H.*: Der meide kranz i. m. 53–55.

⁹⁴ Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügelni I. i. m. Nr. 56. 85.

⁹⁵ Rudolf esküje, bár többen idézik, nyomtatásban nem jelent meg. Az eredeti szöveg megküldéséért Eva Schlothebuer professzornak tartozom köszönettel. Generallandesarchiv Karlsruhe. GLK 67 805. 75r.

⁹⁶ Pl. *Sabine Obermaier*: Fabel und Sangspruch. In: Sangspruchdichtung. Gattungskonstruktion und Gattungsinferenzen im europäischen Kontext. Hrsg. Dorothea Klein – Trude Ehlert – Elisabeth Schmid. Tübingen 2007. 243–258. Ehhez a kérdéshez lásd 252–254.

német irodalomban, azonban a nála olvasható mesének csak a keretei egyeznek meg Mesterdalnokunkéval, és a tanulság is legfeljebb csak annyi belőle, hogy tehet bármit, a szamár mindig csak szamár marad.⁹⁷ De ugyancsak nyomokban fedezhető fel a történet a 13. század első felében élt és számos fabulát megnémetesítő Zweteri Reinmar írásaiban is, aki ráadásul a *minnesang* két női alaptípusáról, a magasabbrendű szerelemre alkalmas *vrouw* (Frau), illetve az alantas testi kapcsolatra tartott *wîp* (Weib) közötti alapvető különbségek taglalásakor tér ki a számárra, akit az oroslánbőrből kiálló füle leplezett le, csakúgy, mint az alantas nőt.⁹⁸ De hiányzik az egyedi ábrázolás a Mügelni Henrikhez időben még közelebb alkotott Stolle Mester (Meister Stolle) oroslán-szamár parafrázisából is. Bár fellelhető benne a motívum, mely szerint a szamár a nemesebb állatokhoz akart volna hasonlítani, és a szamarat megveri a gazdája, de a történet minden más, az esetünkben egyedi vonása hiányzik, és a tanulság is csak annyi, hogy mindez a szamár szégyenévé lett.⁹⁹ Mivel tehát Mügelni Henrik eltérően az Aiszopósz-mese középkori parafrázisaitól itt egyértelműen a szamár atyja által viselt öltözékre utal, nehezen hihető, hogy ezen a helyen nem Habsburg Rudolf esslingeni esküjére hivatkozik, amely alapját képezte az 1360. évi novemberi megállapodásoknak. Az exemplum tényleg intés volt tehát, ám aktuálpolitikai jelentőséggel bírt. Idézzük fel: a *Privilegium maius*nak két olyan pontja volt, amelyet IV. Károly még Petrarca szakvéleményének megismerése előtt vita nélkül elutasított: az osztrák hercegek főhercegi címe, és hűbéri beiktatásuk ceremoniális körülményei. *A gere falscher eren nicht* ebben az esetben vélhetően a *palatinus archidux* címre, illetve azokra a titulusokra, így az elzászi, tiroli hercegi és grófi címekre vonatkozott, melyeket Rudolf magáénak vallott, a császár pedig nem engedélyezte a használatukat. Az esslingeni esküben az osztrák hercegnek külön ki kellett térnie arra, hogy lemond Pfalzról (Phallenz). Itt azonban nem magáról a tartományról lehetett szó, arra ugyanis nem jelentett be igényt Ausztria. Valószínűbb, hogy egyszerűen arról lehetett szó, hogy IV. Károly megértette: a *palatinus archidux* cím elismerése, és a Habsburgok felemelése megbontaná a *Német aranybullában* kialakított erőegyensúlyt, amely elsősorban a rajnai választófejedelemségek hagyományos túlsúlyára, és velük szemben keleten ellensúlyt képző cseh királyi hatalomra épült. Külön értéket képvisel Mügelni Henrik versében a *das ist min*

⁹⁷ „Fortisan ignotos imitato murmure fallas: at michi, qui quondam, semper asellus eris.” Lásd Aviani fabulae. Ed. Carolus Lachmannus. Berolini 1845. Nr. 5. 7.

⁹⁸ „die vrouwen kunnen sich vil tougen prisen./ ein wîp durch wîpheit gruezt den tôren,/dâmit er waent, er habe gesigt:/ ein wîp ir wîoheit dennoch phligt;/ so erkennet man den esel bi den ôren.” Lásd Die Gedichte Reinmars von Zweter. Ed. Gustav Roethe. Leipzig 1887. Nr. 52. 437.

⁹⁹ „Er sprach: »nun gebe ich dem edelen tiere vil gelichen schin,/ des wille ich me ein lewe unde nicht ein esel sein’/ [...]«. Die hubet schandē, also dem esel geschach.” Lásd Stolle und die Alment. Einführung, Edition, Kommentar. Hrsg. Volker Zapf. Göttingen 2010. 96.

rat, azaz ezt tanácsolom/ezt javaslom fordulat. A császár egészen 1364-ig megpróbált folyamatosan ráhatni vejére, kezdetben apósi, később – császári minőségében – elsősorban jogi és diplomáciai eszközökkel igyekezett elejét venni a további konfliktusoknak. 1360 őszén levelet írt Nagy Lajosnak, amelyben arról értekezett, hogy alattvalói javát nézve visszavezeti vejét a jog és igazság útjára,¹⁰⁰ de kancellárjának egyik leveléből kiderül, hogy még 1362-ben is egykedvűen és igen nagy önuralommal vette tudomásul Rudolf mesterkedéseit.¹⁰¹

Lezárva a *Német aranybulla* és a *Privilegium maius* viszonyának taglalását, a fenti megállapításokból három alapvető következtetés vonható le. Mindhárom alapvetően befolyásolja Mügelni Henrik két magyar vonatkozású krónikájáról alkotott képünket. Az első az, hogy a *Der meide kranz* nem közvetlenül IV. Károly császárrá koronázása után keletkezett, az 1355. év legfeljebb *terminus ante quem non* lehet ebben az esetben. Mivel Mügelni Henrik tisztában volt azzal a hierarchikus renddel, amelyet a *Német aranybulla* teremtett meg a birodalomban, valamint ismerte Petrarca filológiai szakvéleményét és Rudolf esslingeni esküjének részleteit, nincs okunk kételkedni abban, hogy a *Der meide kranz* és a fent idézett vers 1360 és 1364 között, legvalószínűbben 1361 után keletkezhetett. 1364 után ugyanis már nem lett volna értelme erről írni – ahogy alább még részletesen kitérünk majd rá –, mert 1364 februárjában IV. Károly és IV. Rudolf végleg megbékélt egymással, majd az osztrák herceg 1365 nyarán fiatalon és váratlanul meghalt. A másik levonható következtetés már Mügelni Henrik életművére és a Luxemburgiakhoz való viszonyára vonatkozik. Nyugodtan kijelenthető, hogy Mügelni Henrik egész életét és életművét, korai és kései műveit egyaránt átszövi a Luxemburgiak iránt érzett szeretete és hűsége. A jó barát bajban ismerszik meg, és vitathatatlan, hogy Mesterdálnokunk nem hogy nem hagyta el IV. Károlyt az osztrák herceg kedvéért, hanem a *Der meide kranz*ban védelmébe vette a császár legnagyobb reformját, a *Német aranybullát*, és egyértelműen állást foglalt a *Privilegium maius* követeléseivel szemben. Ez utóbbi következtetésből pedig kénytelenek vagyunk levonni a harmadikat is: ha ez így volt, akkor revízióra szorul Domanovszky Sándor elképzelése az *Ungarnchronik*, illetve a *Chronicon* keletkezési idejéről. Bizonyos, hogy a két művet nem köthetjük az 1359–1364 közötti időszakhoz, mert elképzelhetetlen, hogy Mügelni Henrik hajlandó lett volna egyszerre mindkét oldalon szerepet vállalni. Nem zárható ki persze az sem, hogy az *Ungarnchronik* átadására 1358 júliusa után és még a Luxemburgiakkal történt

¹⁰⁰ Urkundenregesten zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451. Bd. 8. Die Zeit Kaisers Karl IV. 1360-1364. Hrsg. Bernhard Diestelkamp. Wien-Köln-Weimar 1996. Nr. 63. 52.

¹⁰¹ „Cesar invictissimus, sicut officii prefertur, ita predecessorum sequens vestigia, animo forti et bonae mentis ordinatione contentus machinamenta rebellium pro nichilo ducens, virtuosus animi tranquillitate in gaudiis hilarescit.” Lásd Briefe Johans von Neumarkt. (Vom Mittelalter zur Reformation 8.) Hrsg. Paul Piur. Berlin 1937. Nr. 7. 12.

viszály kitörése előtt került sor, ekkor azonban meg kellene magyarázni, hogy milyen alkalomból történt az ajándékozás, és ahogy munkánk elején már kitértünk rá, arra is választ kellene találni, hogy miért lett volna érdekelt Lajos király abban, hogy egy számára kedvezőtlen történetet ajándékozzon Rudolfnak. E tekintetben fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a Domanovszky által érvként felhasznált hercegi titulus az *Ungarnchronik* bevezetőjében nem használható fel korjelölő adatként. Rudolf saját maga kreálta címét ugyanis saját magán kívül senki sem fogadta el, legkevésbé apósa, aki összes levelében csak osztrák hercegként beszél róla. Így Műgelni Henrikől sem lehet más várni.

Mikor keletkezhetett az *Ungarnchronik* és a *Chronicon*?

A továbbiakban – visszatérve a Mester két magyar vonatkozású művéhez – meg kell vizsgálni, hogy ha nem a Habsburg–Luxemburgi szembenállás idején, akkor mikor keletkezhetett a két krónika.

Kiindulópontként érdemes ismét felidézni, hogy Műgelni Henrik élete összefonódott a Luxemburgiak szolgálatával. Tehát feltételezhetjük, hogy bárkinek írt ajándékba költeményt vagy prózai művet, azt csak úgy tette, hogy a Luxemburgiak érdekében járt el. Így érdemes abból a kérdésből kiindulnunk, hogy mikor volt arra először lehetősége szerzőnknek, hogy IV. Károly beleegyezésével IV. Rudolf számára krónikát írjon.

IV. Károly intézkedései, az esslingeni esküt követő nürnbergi tárgyalások, a *Privilegium maius* a birodalom érdekeit nem sértő rendelkezéseinek elismerése nem térítette jobb belátásra az ambíciózus osztrák herceget. Nem tett le sem a *palatinus archidux* kifejezés használatáról, sem a sajátos öltözékben és koronás kalapban való megjelenésről. Károly már 1361 elején levélben figyelmeztette arra, hogy tartsa be az előző év őszén tett ígéreteit, és ne viselje azokat a jelvényeket és öltözéket (*zierden*), amelyhez nincs joga.¹⁰² A figyelmeztetés vélhetően hatástalan maradt, mert 1361 júniusában Rudolfnak írásban kellett elismernie, hogy megsértette apósát azzal, hogy a nem sokkal korábban tartott zofingeni gyűlésen, ahova IV. Károly meghívta összes hűbéresét, csak hercegeknek kijáró öltözékben, kalapban és ékekkel jelent meg, és így osztott ki hűbérbirtokokat.¹⁰³ Mivel az oklevél nyomtatékosan

¹⁰² Urkundenregesten zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451. i. m. Nr. 147. 117–118.

¹⁰³ „Wir [...] bekennen und tun kunt mit diesem prief [...] daz wir den allerdurchluchtigsten fursten und herren, Karlen Römischen keyser [...] unsern lieben gnedigen herren und vater, domit erzürnet hatten, daz wir in unsrer stat ze Zovingen gelihen haben unser lehen in fürstlichem getzirde mit hute, mentiln und anderer zirde, die einen herzogen angehören mochten, und wir daz wizen daz wir ze Swaben und Elzassen nicht herzog sein, daz uns der egenante unser herre der keyser durch unser bette gnedeklich vergeben hat.” Lásd Urkundenregesten zur Tätigkeit des deutschen Königs- und

kitér a sváb és elzászi területekre is, világos, hogy a vita alapkérdései nem oldódtak meg. Bár nem említi külön, Rudolf egy másik leveléből az is kiderül, hogy majd csak akkor tudja pecséttel megerősíteni a fenti nyilatkozatát, ha az új nagypecsétje elkészül és rendelkezésre áll (*als pald das uns gemacht und bereit wird*).¹⁰⁴ A levél alapján arra következtethetünk, hogy ellentétben korábbi ígéretével, csak a császár újabb követelésére volt hajlandó elállni korábbi, főhercegi nagypecsétje használatától. Ráadásul 1362-ben Nagy Lajos is bekapcsolódott a Luxemburgiak és a Habsburgok vitájába.¹⁰⁵ Az erről szóló hírt Jan Długosz több mint száz évvel később keletkezett *Annalese* tartotta fenn, aki részletesen tudósít arról, hogy IV. Károly megsértette Lajos anyját, és ezzel kivívta Lajos király haragját.¹⁰⁶ A Długosz által csak *bellum atroxnak* titulált események háttere mindmáig nem világos. Długosz leírásait és állításait érdemes némi fenntartással kezelni. Az *Annales* fő célja ugyanis az volt, hogy megteremtse a 15. század végén regionális hatalmi tényezővé vált Jagellók legitimációját az 1386 előtti lengyel történelemben. E tekintetben pedig Łokietek Erzsébet nem pusztán Lajos király nagyhatalmú édesanyja volt, hanem III. Kázmér nővére és Anjou Hedvig nagyanyja, azaz megkerülhetetlen szerepe volt a Jagellók szempontjából. Ettől függetlenül azonban nehezen lehet nem egyetérteni Pór Antallal abban, hogy valami igazságmagja lehetett a történetnek,¹⁰⁷ mert Lajos, aki 1360-tól többször is igyekezett összebékíteni Károlyt és Rudolfot, most Budán szövetkezett az osztrák herceggel, és hadsereggel vonult fel Trencsénbe, hogy betörjön Morvaországba. A háború végül elmaradt, és a kialakult feszültséget IV. Károly oldotta fel azzal, hogy feleségül vette III. Kázmér egyik unokáját, Lajos pedig eljegyezte unokahúgát, Erzsébetet Rudolf testvérével, Alberttel. A békülés egyébként IV. Rudolfnak is érdekében állt: 1363-ban ugyanis megnyílt az út, hogy megszerezze Tirolt, melyet családján kívül a Luxemburgiak és a Wittelsbachok is megakartak kaparintani. Ehhez azonban szüksége volt a császár jóindulatára is. A békeszerződést 1364. február 10-én kötötték meg a felek, a dokumentum két nyelven, latinul és németül íródott.¹⁰⁸ A dokumentumok kiállításán kívül azonban Károly és Rudolf öröklési szerződést is kötött még ugyanaznap.¹⁰⁹ Az öröklési szerződésből

Hofgerichts bis 1451. i. m. 202. Az oklevél teljes szövegét lásd *Alfons Huber*: Geschichte des Herzogs Rudolf IV. von Österreich. Innsbruck 1865. 216.

¹⁰⁴ Urkundenregesten zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451. i. m. Nr. 203. 153–154. Az oklevél teljes szövegét lásd *Huber, A.*: Geschichte des Herzogs Rudolf IV. i. m. 217.

¹⁰⁵ Részletesen lásd *Huber, A.*: Geschichte des Herzogs Rudolf IV. i. m. 145–192.

¹⁰⁶ Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Tomus IX. Ed. Danuta Turkowska. Warszawa 1978. 313–317.

¹⁰⁷ *Pór A.*: Nagy Lajos i. m. 433–434., illetve a 434. oldalon található jegyzetek.

¹⁰⁸ Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens 9. Ed. Vincenz Brandl. Brünn 1875. Nr. 338., Nr. 339. 254–256. Magyarázatot és magyar fordítását lásd *Köbölös József–Süttő Szilárd – Szende Katalin*: Magyar békeszerződések 1000–1526. Pápa 2000. 137–139.

¹⁰⁹ Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae 9. i. m. 257–259.

pedig egyértelműen kiderül, hogy korábban Rudolfnak és Lajosnak is kötnie kellett egy hasonló megállapodást, mert az osztrák–cseh örökösödésben figyelembe kellett venni Lajos anyját, illetve unokahúgát is.¹¹⁰

Visszatérve Mügelni Henrik két magyar krónikájára, figyelembe véve azt, hogy a császár és veje közötti feszült viszony idején szerzőnk a Luxemburgiak oldalán állt, feltehető a kérdés: nem a kölcsönös öröklési szerződések megkötése révén került-e Rudolf birtokába az *Ungarnchronik*, és hogy nem Károlytól kapta-e ajándékba talán azért, hogy a Habsburgok tájékozódjanak a magyarok eredetéről, ahogy Mügelni Henrik fogalmaz az *Ungarnchronik* bevezetőjében?¹¹¹ Ám ha ez így is lenne, mindez nem visz közelebb ahhoz, hogy miként, és legfőképp mikor készítette el Mügelni Henrik a latin nyelvű magyar krónika német fordítását. A kérdés eldönthetőségéhez a továbbiakban két körülményt szükséges alaposabb vizsgálatnak alávetni. Az egyik a Mester fordítási munkamódszerét érinti, a másik pedig a *Chronicon* bevezetőjének szövegével áll összefüggésben.

Az *Ungarnchronik* bevezetőjéből egyértelműen kiderül, hogy Mügelni Henrik ismerte, és a jelentősebb történetírók között tartotta számon Valerius Maximust.¹¹² Az is nyilvánvaló, hogy a római történetíró nevét nem találhatta meg a fordítás alapjául szolgáló kéziratokban. Kézenfekvő tehát, hogy az *Ungarnchronik* bevezetőjének megírásakor már foglalkozott a neves történetíró munkásságával, bár ahogy fenn röviden kitérünk rá, csak később, 1369-ben adta át kommentárjait a stájerországi megrendelőnek. A Valerius Maximus fordítás kritikai kiadásának előmunkálatait elvégző Heribert A. Hilgersnek, és különösen Karl Stackmannnak sikerült tisztáznia: Mügelni Henrik munkamódszere az volt, hogy kisebb-nagyobb torzításokkal, elhagyásokkal, rövidítésekkel kivonatolta az eredeti latin szöveget, majd ezt a német alapszöveget felhasználva, de nem egyszer visszanyúlva a latin eredetihez, rímbe szedte mondanivalóját, azaz verset írt a prózából.¹¹³ Ez egyrészt megerősíti Domanovszky Sándor hajdani megfigyelését Mügelni Henrik két magyar vonatkozású munkájának relatív keletkezési idejéről: előbb a latin nyelvű kéziratok alapján elkészült a német fordítás, majd abból (itt-ott a latin eredetire is támaszkodva) megszületett a latin nyelvű *Chronicon*. Másrészt a Mesterdálnok munkamódszere arra is rávilágít, hogy a munka végcélja nem pusztán a fordítás volt, hanem a versírás, ahogy az alábbi részlet is bizonyítja.

¹¹⁰ Uo. 258.

¹¹¹ „[...] also wil ich Heinrich von Muglen auch kurzlich beschreiben dy hystorien der Hevnen wie sy herkume sind [...]”. Lásd *Chronicon Henrici de Mügeln Germanice Conscriptum* i. m. 105.

¹¹² *Chronicon Henrici de Mügeln Germanice Conscriptum* i. m. 105.

¹¹³ *Stackmann, K.*: Exempel i. m. 174–175.

¹¹⁴ Az idézetet lásd *Stackmann, K.*: Exempel i. m. 177.

¹¹⁵ Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügeln. Hrsg. Karl Stackmann. Erste Abteilung. Die Spruchsammlung des Göttinger Cod. Philos. 21. II. Teilband. Text der Bücher V–XVI. Berlin 1959. Nr. 354. 430–431.

Maximus Valerius

M. Antonius auorum nostrorum temporibus clarissimus orator incesti reus agebatur. cuius in iudicio accusatores seruorum in quaestionem perseuerantissime postulabant, quod ab eo, cum ad stuprum irent, lanternam praelatam contenderent. erat autem is etiam tum inerbis et stabat <in> corona uidebatque rem ad suos cruciatus pertinere, nec tamen eos fugitauit. ille uero, ut domum quoque uentum est, Antonium hoc nomine uehementius confusum et sollicitum ultro est hortatus ut se iudicibus torquendum traderet, adfirmans nullum ore suo uerbum exiturum, quo causa eius laederetur, ac promissi fidem mira patientia praestitit: plurimis etenim laceratus uerberibus eculeoque lamminis ustus omnem uim accusationis custodita rei salute potest, quod tam pium et tam fortem spiritum seruili nomine inclusit.

A Mügeln-féle kivonat¹⁴

Hye sagt der maister ain history von der trew der dyner gen den hern Und spricht: Da Marcus antonius wardt geladen für den Senat, darumb das er besagt was, er wär eprüchig worden Und trib auch unkeusch, dy unczimleich wer, Do ward sein knecht auch geladen Und gefragt von der sach des herren. Der wolt ny bekennen, Daz seim hern schiedlich wer an sein eren noch gesagen. Wy man in slug und auf hyng mit den armen Und in mit glüenden plechen prant, So groz waz sein trewm dy er zu dem hern het. Des strafft der maister das gelük Und dy natur in dem text Und spricht: Daz gelüch und auch dy natur teten unpilleich, Daz sy ain soleichen trewen geist in ain knechtleichen leib güssen, Wen der knecht was aygen.

354. számú vers¹⁵

Marcus durch bruch gerufen/ für recht zu Rome wart./ sin knecht in marters stufen/ quam, ufhenget wart./ darumb da ser bekente die schult des heren sin/

blech glüend uf in legen/ hieß er senat zuhant/ die not in nie erwegen/ mocht, da ser hett bekant./ das icht sin her u ferde (unwerde) würd und ouch quem in pin./

ich klage, das nature laß/ den geist goß in ein knechtisch faß/ der solcher hoer truwe was./ ich wen, das glück sich ouch vergaß, da es half schenken in.

Mügeln Henrik tehát igyekezett két bőrt lehúzni témáiról, és legalábbis két esetben – a magyar krónikáknál és a Valerius Maximus kommentároknál – ugyanazt a módszert követte. Azonban vélhetően a két „termék” közül a vers lehetett fontosabb, ahogy erre fent már a Retorika szájába adott szavak rávilágítottak. Mügeln Henrik költőként tekintett magára, olyan valakiként, aki ért a verseléshez, és tudja, hogy miként kell rövidíteni, betoldani, kiegészíteni vagy kibővíteni a szövegeket. Az utalás Valerius Maximusra az *Ungarnchronik* bevezetőjében elgondolkodtat: vajon a munkát egyidőben végezte el? Nem lehetséges, hogy már korábban megvoltak a jegyzetei, és az 1369-es dátum csak a német nyelvű fordítás átadását takarja? A művészi végcél, mármint az eredeti szöveg rímbe szedése pedig óhatatlanul felveti a kérdést, hogy melyik magyar vonatkozású műve volt fontosabb.

E kérdésekre a továbbiakban a *Chronicon* önálló, tehát nem a német szöveg latinra fordításából keletkezett részeinek és Mügelni Henrik néhány versének összehasonlításávalaphatunk választ.

Volt már szó arról, hogy Madzsar Imre is felfigyelt arra: a *Chronicon* bevezetőjében Mügelni Henrik számos egyéb versében felhasznált frázist mutat be.¹¹⁶ Ezek közül néhányat közölt is, azonban elsősorban Domanovszky érvelését szerette volna alátámasztani a *Chronicon* szerzőségének kérdésében, így a szövegegyezéseknek a nyilvánvaló frázisazonosság megállapításán túl különösebb jelentőséget nem tulajdonított. A *Chronicon* bevezetőjébe azonban – eltekintve a tényleg csak stilisztikai szempontból érdekes képektől, mint például a vihar vagy a tavasz leírása – nagyon is beszédes metaforák kerültek be. Az alább közölt listán kiemelve mutatjuk azokat a részeket, amelyeket Madzsar Imre nem közölt 1908-ban:

Chronicon

De culmine huius dignitatis...

Dic ergo tellus, in talibus dignitatis gradibus secundum genus seculi monarcham si vidisti.

In regibus iam solus es, qui conatur ambulare per largitatis tramines...

Sanguis monet te avorum Et Caroli benignitas, Veri regis Hungarorum, ex cuius corde fluxeras.

Actus aquile sigillat ex iusta te sententia,

Nam de corde tuo stillat, lex, honor et clementia.

Pre dulcore semper ridet Tuus leonis animus

Virtutibus magnanibus, Tanquam Iudas Machabeus, in armaturis vigilas, Quo terretur omnis reus, Tu strennuus ut Ionathas, Tuque largitatis bria, ut Noe, pudicitiae, Firmamentum atque via, ut Symeon iusticiae.

quanto dignius ac differentius de monte Christianitatis, Lodowico primo [...] historias describemus.

Mügelni Henrik

des quam er uf der hochsten wurde stufe.

[...] *der tier ein künig, in truwen folget milde phad* [...]

[...] *den die natur in künig Johannes herzen fant, daruß der milde same quam gerunnen* [...]

der truw ein sam und war gericht wechst unde blüt uß sines herzen tigel

gnad, fride, milde, ere, recht/ ist gar uß im geflossen [...]

die milde sines louwen mut stet lachen tut

Des kuniges lob von Rom wirt nimmer über-
richtet, was meister kunst uß pinsel lobes farbe
stricht: [...]

sins louwen mut ist glich hern Jonatas und
Judas Machabeus, der der beste was, wie sie in
tat war ritters orden funden. küsch, rein, mild
*ist er sam Noe, dem got der werlde fride hat ge-
swaren; geloubig sam her Josue, durch den die
sunne loufen muste sparen.*⁹

O, keyser, Cristentumes berk,¹⁰

¹¹⁶ *Madzsar I.:* Mügelni Henrik i. m. 819–821.

¹¹⁷ Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügelni I. i. m. Nr. 18–20., 28–33.

¹¹⁸ *Mügelni, H.:* Der meide kranz i. m. 69.

A bibliai személyek tulajdonságain, és az általános, irodalmi mintának tekinthető frázisokon túl fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy Mügelni Henrik nem akármilyen toposzokat jelenített meg latin nyelven a *Chronicon*-ban. Azokból a versekből, illetve frázisokból merített elsősorban, amelyeket a Luxemburgiaknak szentelt életművében. Az úgynevezett göttingeni Cod. Phil. 21 számú kéziratban fennmaradt versek egyikében a költő Luxemburgi Vak Jánost is megénekelte, akit oroszlánként mutat be, és akinek az uralkodói erényei, így a milde (*largitas*), az ere (*honor*), *gnad* (*clementia*), *recht* (*lex*) mind-mind a sasban, azaz Károlyban, a morva őrgrófban, majd római királyban nyerték el értelmüket,¹¹⁹ aki János király magvából lett.¹²⁰ A két vers jól illeszkedik a *Der meide kranz* munkánkban már idézett bevezetőjéhez, ahol a szerző a közben német–római császárrá avanzsált Károlyban lelte meg az oroszlán és a sas erényeinek letéteményesét (*die der keiser beide fürt*). Figyelemre méltó, hogy a *Chronicon* bevezetőjében Mügelni Henrik kifejezetten párhuzamot von Luxemburgi Vak János és IV. Károly, illetve I. Károly és Nagy Lajos között. Ismeretes, hogy IV. Károly csak a cseh királyi címet örökölte meg apjától, a német–római királyi méltóságot Bajor Lajossal szemben sikerült megszereznie: először 1346 novemberében Bonnban – amely nem tartozott a koronázási helyek közé – ellenkirállyá választották, majd Bajor Lajos 1347. évi halála után 1349-ben Frankfurtban, immár a hagyományoknak megfelelően ismét királlyá választották, majd ugyanabban az évben Aachenban meg is koronázták.¹²¹ Bár apja már 1346-ban meghalt a Crecy-i csatában, cseh királlyá is csak 1347-ben választották meg. Vélhető, hogy ugyanez volt Mügelni Henrik szándéka a Károly Róbert – Nagy Lajos párhuzammal is: az apja erényeit tökélyre vivő új uralkodónak állít emléket. Kérdés persze, hogy milyen konkrét következtetések levonását engedni meg a nyilvánvaló analógia. Mügelni Henrik – ahogy egyik monográfiája, Johannes Kibelka találóan megjegyezte – egész életműve antik, biblikus és középkori irodalmi exemplumokra épült, és a 14. században ismert filozófiai gondolkodást tükrözi vissza.¹²² Azonban már Stackmann és Hennig is felhívta arra a figyelmet, hogy a 18–20. számú vers a Mester költeményei között az egyetlen uralkodókat dicsőítő költemény.¹²³ Azaz itt nem egyszerűen arról van szó, hogy

¹¹⁹ Dem wissen louwen lob uß mines herzen mar/ flüßt. sint in milde fant in einem adelar, /des quam er uf der hochsten wurde stufe./ der selbe louwe dri naturen an im hat:/ der tier ein künig, in truwen folget milde phad./ sin todes welf weckt er in milde rufe. [...] der armen mangel frides hat ---- in vollen wol genossen/ sint das des milden louwen lut/ sie hat behut./ gnad, fride, milde, ere, recht/ ist gar uß im gefossen. Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügeln I. i. m. Nr. 18. 29.

¹²⁰ Den adelar werk sines adels hat benant,/ den die natur in künig Johannes herzen fant,/ daruß der milde same quam gerunnen. Lásd Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügeln I. i. m. Nr. 18. 29.

¹²¹ Az 1346–1349 évi eseményekhez lásd *Seibt, F.*: Karl IV. i. m. 149–163.

¹²² *Kibelka, J.*: Der wäre meister i. m. 354–355.

¹²³ *Karl Stackmann*: Der Spruchdichter Heinrich von Mügeln. Vorstudien zur Erkenntnis seiner Individualität. Heidelberg 1958. 613.; *Hennig, J.*: Chronologie i. m. 260.

Mügelni Henrik kihozta és leporolta egyik kedvenc toposzát a frázisraktárából, hanem arról, hogy az Anjoukat odaemelte a Luxemburgiak mellé. Erről az egyediségről és különlegességről tanúskodik a *Chronicon* és a 18. számú vers oroszlánmotívuma. Az oroszlán, akinek háromféle természete van (*der selbe louwe dri naturen an im hat*) egyenesen a *Physiologus*ból vett kép,¹²⁴ és Mesterdalnokunk két további versében is felhasználta. A parafrázisok persze nem sikerültek tökéletesen: az oroszlán természetét, mely képessé teszi arra, hogy megérezze a vadász közelségét, teljesen átalakította, ráadásul kétféleképpen.

Mügelni Henrik,
18. számú vers

in truwen folget milde phad

Mügelni Henrik 212.
számú vers.

sein fußes phat er tilget
mit dem sterze

Mügelni Henrik
213. számú vers¹²⁵

din mutes phat verstrich und
laß nicht spüren den fint.

Mivel a Luxemburgiakról írott dicsvers és az Anjouk számára készített *Chronicon* bevezetője ugyanazt az oroszlán-variációt tartalmazza, nem lehet kétséges, hogy a két részlet szoros összefüggésben áll egymással. Kérdés persze, hogy mikor keletkezhetett a vers. A Mügelni-kutatók általában úgy vélik, hogy a 18–20. számú versek egy gondolati sort képeznek, mivel a 20. számú strófa legvégén Károlyt már császárnak nevezi a szerző, illetve a 18. versben arról értekezik, hogy a legmagasabb méltóság fokán áll.¹²⁶ Így a versek megszületését 1355 áprilisa utánra datálják, a János királyra való hivatkozást pedig a *Maiestas Carolina* körüli vitára vezetik vissza.¹²⁷ Ezzel szemben azonban több érvet is fel lehet hozni. Volt már szó róla, hogy a *Maiestas Carolina* már jóval korábban megbukott, csak ünnepélyes visszavonására került sor 1355 októberében. Kérdés, hogy mi értelme lett volna pont 1355 áprilisa és októbere között meggyőzni a cseh nemességet a fenti versek segítségével. Ha már a *Maiestas Carolinát* propagálta a vers, akkor sokkal inkább

¹²⁴ Physiologus dixit [...] leo tres naturas habet. Prima natura est: cum ambulat olefaciens in monte, venit ei odor venatoris; et de caueda sua cooperit vestigia sua quoquumque ierit, út non sequatur venator vestigia eius, et inueniat cubile ipsius, et capiat eum. [...] Secunda natura leonis est: cum dormierit, vigilat ei oculi, aperti enim sunt ei. [...] Tertia eius natura est: cum leena genuerit catulum suum, generat eum mortuum; et leena custodit eum tribus diebus: donec veniat pater eius tertia die et, essuflans in faciem eius die tertia, suscitatur eum.” Lásd Physiologus Latinus. Ed. Francis J. Carmody. University of California Publications in Classical Philology 12. (1944) 103–134.

¹²⁵ Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügel II. i. m. Nr. 212–213. 255.

¹²⁶ „In keyser Karlen herzen brunn sind alle tugende funden. [...] desquam er uf der höchsten wurde stufe [...]” Lásd Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügel I. i. m. Nr. 18. 29.

¹²⁷ Hennig, J.: Chronologie i. m. 259.; A régebi irodalmat is idézve lásd Michael Storz: Heinrichs von Mügel Fürstenpreis auf Karl IV. In: Literatur im Umkreis des Prager Hofes der Luxemburger. Schweinfurter Kolloquium 1992. Hrsg. Joachim Heinzle – L. Peter Johnson – Gisela Vollmann-Profe. (Wolfram-Studien 13.) Berlin 1994. 106–141., itt: 131.

az 1347/48–1355 közötti időszak jöhetne szóba. Ráadásul az *uf der hochsten wurde stufe* frázis sem biztos, hogy csak a császári címet jelöli. Pont a *Chronicon* bevezetője mond neki ellent: a *de culmine dignitatis* és az *in talibus dignitatis gradibus* nyilván csak Lajos királyi méltóságára vonatkozhatott. Állításunk igazát a *Chronicon* bevezetőjének egy további helyével tudjuk alátámasztani. Ismeretes, hogy Műgelni Henrik – igaz, hiányosan és néhol hibásan – felsorolta Nagy Lajos uralkodói titulusait is.¹²⁸ Ezek közül a Szicíliára és Apuliára vonatkozó *dominus naturalis* érdemel figyelmet. Már maga Szicília és Apulia említése is elgondolkodtató, hogy vajon miért kellett Műgelni Henriknek az itáliai háborúk után egy évtizeddel erre hivatkoznia, ha a *Chronicon* jóval később keletkezett. Azonban a *dominus naturalis* cím alkalmas lehet kormeghatározásra is. Endre herceg halála után és a nápolyi hadjáratok előtt, amikor is felvette a Szicília királya címet, Lajos magát tekintette a szicíliai trón elsőszámú örökösének, ahogy VI. Kelemen Lajosnak írt válaszleveléből kiderül, amelyben a pápa Lajos levelére válaszolva kitér a magyar király korábbi levelében foglalt követelésekre is.¹²⁹

Kézenfekvő tehát, hogy a *Chronicon* keletkezését 1345–1347 közé tegyük. Már Wilhelm Wilmanns is lehetségesnek tartotta, hogy a latin nyelvű krónika 1346 körül keletkezett, s a mű megszületésének okát Lajos és Luxemburgi Margit házasságában látta.¹³⁰ IV. Károly még morva örgrófként jegyezte el lányát Nagy Lajossal 1338-ban, ahogy erről saját maga vall önéletrajzában,¹³¹ és mind az eljegyzés tényéről, mind annak 1342. évi megerősítéséről oklevéllel is rendelkezünk.¹³² Azt pedig Küküllei Jánostól tudjuk, hogy 1345-ben Margit már Lajos felesége volt. Az 1346. év mindemellett egyben Károly trónra lépését is jelentette atyja halála után, és az eljegyzéssel folytatódott a már korábban is eredményes

¹²⁸ „Nam Seruie, Bulgarie, Frigie, Pamphilie, Cracie, Rame, Macedonie, Crabacie, Dalmacie, Gallicie, Comanie rex dominusque Sycilie et Apulie naturalis.” Lásd *Chronicon Rhythmicum Henrici de Műgelni* i. m. 233.

¹²⁹ „Et cum interemptores germani tui predicti, quos nominas, sint omni iure Regni Sicilie et pertinentiarum eiusdem privati, tibi tanquam Primogenito ex Primogenito domus regni Sicilie originaliter descendenti, in solatium et consolationem tui Regnum predictum Sicilie cum pertinentis suis, quod ad manus nostras occasione perpetrati predicti sceleris asseris pervenisse, et dilecto filio Nobili viro Stephano duci, germano tuo, de liberalitate apostolica dare et locare modis et conditionibus, quibus consuaverunt tenere predecessores tui Regni Sicilie, dignaremur”; *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis de prompta collecta ac serie chronologica disposita.* Ed. Augustinus Theiner. Tomus primus. Ab Honorio PP. III usque ad Clementem PP. VI. 1216–1352. Romae 1859. 708–709., itt: 708.

¹³⁰ *Wilmanns, W.*: Gedicht i. m. 161.

¹³¹ „Illa hiemne in carnisprívicio tradidimus filiam nostram primogenitam Margaretham Ludovico, primogenito Karoli, regis Ungarie, et ligavimus nos contra omnem hominem.” Lásd Karoli IV. Imperatoris Romanorum vita ab eo ipso conscripta et Hystoria Nova de Sancto Wenceslao Martyre. Ed. Balázs Nagy – Frank Schaer. *Central European Medieval Texts.* Bp.–New York 2001. 103.

¹³² *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens 7.* I. Abt. Ed. P. Ritter von Chlumecky. Brünn 1858. Nr. 188. 135–137., illetve Nr. 431. 312–314.

Luxemburgi–Anjou együttműködés, amely a visegrádi királytalálkozón kezdődött, ahol a Luxemburgiak – Károly Róbert és felesége segítségével – a lengyel királyi címről való lemondás fejében megtarthatták egész Sziléziát, amelyet még a Přemyslidák szereztek meg Lengyelországtól. E korábbi szövetségi rendszerben Lajos és Károly csak apjuk mellett léphetett fel, de 1342, illetve 1346 után már uralkodóként álltak egymással szemben. Nem tudjuk, miért maradt torzóban a *Chronicon*. Lehet, hogy talán azért, mert 1349-re ez a korábban jól működő kapcsolat – már csak Margit halála miatt is – megbomlott.

Összefoglalás

Fejtegetéseink végén a következő eredményekről számolhatunk be Mügelni Henrik két magyar krónikájának keletkezési körülményeinek rekonstruálásával kapcsolatban.

A két magyar krónika közül egyértelműen az *Ungarnchronik* keletkezett korábban, ám nem önálló műként. A ma ismert német nyelvű krónika lehetett az a bizonyos „hozott anyag”, amelyről Mesterdálnokunk a *Der meide kranz*ban vall. Azaz német szöveggént korábban keletkezett, de eredetileg csak az alapanyagot szolgáltatotta az igazi alkotáshoz, a Lajos király tiszteletére írt *Chronicon* elkészítéséhez. Hasonlóan a Valerius Maximus fordításhoz, az alapanyag, azaz a német nyelvű prózai szöveg vélhetően Mügelni Henrik birtokában maradt, és valószínűleg jóval később, csak 1364 februárja körül került Habsburg Rudolfhoz, amikor a *Privilegium maius* miatt kitört, majdnem regionális háborúhoz vezető konfliktust sikerült elhárítani. Figyelemreméltó, hogy Henrik az *Ungarnchronik* – vélhetően a mű odaajándékozásához írt – bevezetőjében Rudolfra is azokat a kedvező exordialis toposzokat használja, amelyeket csak kedvenceinek, a Luxemburgiaknak tartott fenn.¹³³ Valószínű, hogy az *Ungarnchronik* eredeti rendeltetésével magyarázható a benne fennmaradt rengeteg hiba, a rosszul idézett nevek, a néhol helytelenül lefordított szöveg. Helmut Ludwig már 1938-ban megjelent értekezésében felröptta Domanovszkynak, hogy az általa tévedésnek, rossz fordításnak tekintett szöveg egyszerűen az eredeti latin kézirat német átdolgozásának és lerövidítésének következménye.¹³⁴ Hozzá kell azonban tenni: Mügelni Henrik ismert fordításai, kivonatai közül még az *Ungarnchronik* őrizte meg legjobban a mintájául szolgáló szöveg szerkezetét. Vélhető, hogy ehhez a műhöz az Anjouknak közvetlenül nem volt közük, hanem IV. Károly ajándéka lehetett Rudolf számára, aki

¹³³ „[...] wann ich den namen seiner wurdickeit in das buch es haubt meines getichtes zu allen czeiten secz durch recht und auch von schulden, seind mir aus seinem herzen flosz stewr und ware hilf.” Lásd *Chronicon Henrici de Mügelni Germanice Conscripium* i. m. 105.

¹³⁴ *Ludwig, H.*: *Ungarnchronik* i. m. 26–37.

megismerhette belőle a hunok eredetét, akiknek országát – a Brünnben megfogalmazott trónöröklési szerződés értelmében – adott esetben meg is örökölhette volna. Az anyaggyűjtés, a latin nyelvű magyar krónikák kijegyzetelése legvalószínűbben az Anjou–Luxemburgi együttműködés fénykorában, 1345–1347 között történhetett meg, amikor IV Károlynak és Műgelni Henriknek is alapos oka lehetett arra, hogy párhuzamot vonjon az Anjouk és a Luxemburgiak között. Az alapanyagba bekerült mindenféle hír. Olyanok is, amelyek nem találtak utat a magyar krónikakompozícióba. Csak sajnálhatjuk, hogy a *Chronicon* torzóban maradt, mert szinte bizonyos, hogy Piast Erzsébet kedvezőtlen bemutatása hiányzott volna belőle, ha a szerző eljutott volna az Anjou-korig.

A latin nyelvű krónika kétség kívül Műgelni Henrik egyik legérdekesebb munkája. Itt ugyanis az Igaz Mesternek egy különleges megbízást kellett teljesítenie: mivel a magyar királyi udvarban nem lett volna fogadókészség a német nyelvű irodalomra, latin nyelven kellett verselnie, amiben – legalábbis fennmaradt művei alapján – nem lehetett gyakorlata. Mesterdalmnokunk tehetségére és nyelvérzékére vall, hogy a középfelnémet rím- és ritmusképleteket tökéletesen alkalmazta a latin szövegre, illetve frázisgyűjteményének nem egy gyöngyszemét is tökéletesen átültette latinra.

Érdekes kérdésként vehető fel, melyik magyar vonatkozású műve értékesebb. A magyar krónikakutatás számára érthető okokból az *Ungarnchronik* nagyobb jelentőséggel bír. Azonban Nagy Lajos személye kapcsán nem feledhető, hogy a *Chronicon*ban olyan kép maradt fenn róla, amely a propagandistákkal lényegesen jobban ellátott Luxemburgiaknak járt csak ki addig, illetve a *Chronicon* frázisai támpontul szolgálhatnak egyes verseinek keletkezési idejéhez is. Továbbá értékesebbnek tekinthető a *Chronicon* Műgelni Henrik írói tevékenysége szempontjából is, mert a mű szövege önmagában is egyedi értéket képvisel a benne alkalmazott versformák és képek miatt is.¹³⁵

Munkánk másik eredménye Műgelni Henrik életrajzát és életművét érinti. A Mester műveinek kronológiáját Jörg Hennig dolgozta fel, akinek számos eredményére támaszkodtunk e tanulmányban is. Azonban a neves germanista professzor saját magának állított csapdát hajdani doktori értekezésében. Amennyiben ugyanis elfogadjuk, hogy a *Der meide kranz* 1360/61–1364 februárja között keletkezett, akkor pont a két magyar krónika okoz nehézséget a műgelni életmű időrendbe állítása során. E két krónika keletkezéstörténete alapvetően befolyásolja Műgelni Henrik életéről és műveinek keletkezésrendjéről alkotott képünket is.

¹³⁵ Lásd *Karl Stackmann: Maß und Zahl der Meisterkunst. Über die Vorherrschaft der Form in der Chronica Ungarorum Heinrichs von Mügelni.* In: Projektion, Reflexion, Ferne. Räumliche Vorstellungen und Denkfiguren im Mittelalter. Hrsg. Sonja Glauch. Berlin 2011. 431–449.

Vélhető, hogy Mügelni Henrik egész élete összefonódott a Luxemburgiakkal. Ha hihetünk a nyelvtannak, akkor még megérte 1378-ban IV. Károly halálát is, azaz egész élete gyakorlatilag a cseh uralkodócsalád szolgálatában telt el. Ebben az esetben – tegyük hozzá – tényleg fiatal lehetett, amikor a *Chronicon* megírásával foglalkozott, bár kétségtelen, hogy a *Chronicon* előszavában írt *iuvenili rationis vomere historias perarare* frázis nem valószínű, hogy konkrétan az életkorára vonatkozna. Elba környéki lakhelye, amelyre 1369-ben hivatkozott, az életében fontos uralkodói központok közül Prágához esik a legközelebb, így kézenfekvő: annak ellenére, hogy a Luxemburgiak megbízásából több helyen is megfordult életében, elsősorban Prágához kötődött, és talán IV. Károly korai humanista köréhez sorolhatjuk.

Végül joggal tehetjük fel a kérdést: ki volt Mügelni Henrik? Valószínű, hogy ha nem kerülnek elő újabb életrajzi adatok, pontos biográfiáját nem tudjuk megalkotni. Azonban az életút egyes állomásainak ismeretlenségét nagyban pótolják ránk maradt művei. Mesterdalnokunk az exemplum-irodalom egyik 14. századi mestere volt, aki birtokában volt kora legmagasabb filozófiai és teológiai tudásának. Emellett – és ezt szintén tőle tudjuk – fejedelmek és királyok szolgálatában állt, így nem maradt távol a politikától sem. Műveiből, igaz parafrázisokba és exemplumokba csomagolva, képet kaphatunk a 14. század közepének és második felének nem egy fontos, a birodalmat és Közép-Európát érintő politikai eseményéről is.

THE LION, THE EAGLE, THE DONKEY AND THE TRUE MASTER

The Circumstances of the Composition of Heinrich of Mügel'n's Two Hungarian Chronicles

by Dániel Bagi

SUMMARY

Heinrich of Mügel'n was one of the most important 'Meistersängers' of the 14th century, having composed a lot of poetical works in medieval German. Among his texts are two chronicles devoted to the history of Hungary. One of them is the German translation of the Hungarian Chronicles, while the other is a rhythmic text composed in Latin for Lajos (Louis) I (the Great), King of Hungary. All the information about the time of writing of the two chronicles is based upon research undertaken by the Hungarian historian Sándor Domanovszky in the early 20th century. On the one hand, this paper discusses Domanovszky's thesis point by point. On the other hand, it seeks to clarify the time of writing and the circumstances of the composition of the two texts, also involving Mügel'n's other work in the analysis (his poetical work *Der meide kranz*, and his Valerius-Maximus translation).